

Ім'я користувача:
К-ра історії ст. світу

Дата перевірки:
21.11.2023 11:51:09 EET

Дата звіту:
21.11.2023 12:04:01 EET

ID перевірки:
1015929588

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library + DB

ID користувача:
34049

Назва документа: Мала Антанта (1)

Кількість сторінок: 71 Кількість слів: 16943 Кількість символів: 128158 Розмір файлу: 315.00 KB ID файлу: 1015600256

7.76% Схожість

Найбільша схожість: 4.62% з Інтернет-джерелом (https://ivinas.gov.ua/publikatsiji-l/download/881_726a8a845f2c3e5bab..)

7.76% Джерела з Інтернету

3

Сторінка 73

Не знайдено джерел з Бібліотеки

5.84% Цитат

Цитати

47

Сторінка 74

Не знайдено жодних посилань

5.45% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за 10 слів та 2%)

4.39% Вилучення з Інтернету

246

Сторінка 75

1.93% Вилученого тексту з Бібліотеки

465

Сторінка 76

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

167

**Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

Факультет історії, політології та міжнародних відносин
кафедра всесвітньої історії

**Безпека держав у зовнішньополітичній діяльності держав-
учасниць Малої Антанти (1921 – 1938 рр.)**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент VI курсу, групи 601
спеціальності 032 Історія та археологія

Синяк Денис

Керівник: к.і.н., доцент Піддубний І.А.

Рецензент _____

(кафедра _____)

Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича)

До захисту допущено:

протокол засідання кафедри № 6

від « » грудня 2023 р.

зав. кафедри _____ професор Сич О.І.

Чернівці – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1. УТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СОЮЗУ МАЛА АНТАНТА.....	
1.1.Укладання системи двосторонніх договорів. Участь Франції у створенні союзу.....	9
1.2. Цілі Малої Антанти.....	20
РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ МАЛОЇ АНТАНТИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: КОНСОЛІДАЦІЯ ІНТЕРЕСІ. 28	
2.1. Безпека Чехословаччини і її провідна роль у союзі.....	28
2.2. Зовнішньо-політичні інтереси Румунії.....	33
2.3. Діяльність Королівства Сербів, Хорватів та Словенців (Югославії) на зовнішньополітичній арені в умовах внутрішньої боротьби.....	38
РОЗДІЛ 3. БЕЗПЕКА ДЕРЖАВ В УМОВАХ РОЗПАДУ МАЛОЇ АНТАНТИ....	44
3.1.Посилення німецьких інтересів у Центрально-Східній Європі.....	44
3.2.Політика взаємної безпеки 1935 р.....	51
3.3.Мюнхенська угода 1938 р.....	59
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	71

ВСТУП

Актуальність. Після закінчення Першої світової війни у Центрально-Східній Європі з'явилася низка держав. Уперше в історії малі держави стали суб'єктом міжнародних відносин і перед ними повстала проблема вироблення зовнішньої політики та зовнішньополітичної орієнтації. Оскільки самі по собі ці держави мали достатньо обмежені можливості для захисту своїх інтересів, у перші післявоєнні роки в регіоні були сформовані військово-політичні союзи. Одним із таких стала Мала Антанта – союз Чехословаччини, Румунії та Королівства Сербів, Хорватів і Словенців.

Мала Антанта в 1920-х роках справляла враження провідної політичної сили в Центрально-Східній Європі, однак демонструвала свою слабкість вже на початку існування. Країни альянсу у своїй міжнародній політиці орієнтувалися на Францію, яка намагалася створити дієву протизагрозу Німеччині. Проте вони вбачали головну небезпеку для себе не у відродженні німецького імперіалізму, а в угорському та болгарському ревізіонізмі. Усі три країни плекали різні територіальні амбіції, їх походження ґрунтувалося на нерозв'язаних територіальних проблемах перед Першою світовою війною, а закріплення кордонів створених Версальською системою було одним з першочергових.

Проте у міжвоєнний період країни Європи показали досить низьку спроможність вирішувати складні економічні, політичні та національні проблеми. У більшості з них було встановлено авторитарні режими, які інсценували появу гострих міждержавних конфліктів, що стали приводом для розпалювання нової світової війни.

Тож, щоби повною мірою оцінити результати діяльності Версальської моделі міжнародних відносин, необхідно дослідити безпекову політику країн Центрально-Східної Європи (насамперед Малої Антанти) в інтербелумі. В цьому полягає науково-пізнавальна важливість даної проблеми. Остання також актуалізується активними дискусіями серед сучасних науковців, щодо

доцільності політики «стримування агресора» напередодні Другої світової війни.

Сучасні реалії України – початок повномаштабної російсько-української війни (що перманентно триває на Сході з квітня 2014 року) вкотре показали відсутність ефективних інструментів міжнародного права для приборкання агресії. Саме тому вивчення попереднього досвіду дає змогу зрозуміти сучасні процеси та кризові явища у світі, а головне знайти шляхи для їх вирішення.

Мета дослідження полягає в тому, щоби на основі наукового аналізу наявних джерел та історичної літератури розкрити зміст та визначити безпекову політику держав-держав-учасниць Малої Антанти (1921 – 1938 рр.) у їх зовнішньополітичній діяльності.

Дана мета обумовила необхідність розв’язання наступних завдань:

- проаналізувати утворення та цілі діяльності військово-політичного союзу Мала Антанта;
- прослідкувати консолідацію інтересів країн-учасниць Малої Антанти;
- визначити причини розпаду Малої Антанти;
- дослідити зовнішньополітичну діяльність Чехословаччини, Румунії, Королівства Сербів, Хорватів та Словенців (Югославії) у міжвоєнний період.

Об’єктом дослідження є європейська система безпеки у міжвоєнний період.

Предметом дослідження є зовнішня політика країн Малої Антанти у 1921 – 1938.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1920 по 1938 рр. Нижня межа, обумовлена початком формуванням союзу Мала Антанта, верхня – подіями Мюнхенської згоди та розпадом союзу Мала Антанта.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Центрально-Східної Європи.

Методологічна основа ґрунтується на загальнонаукових принципах історизму, об'єктивності, системності, всебічності, комплексності, належне застосування яких дозволяє скласти цілісну картину діяльності країн-учасниць Малої Антанти у європейській безпековій політиці.

Для досягнення поставленої мети використовувалися загальнонаукові та спеціальні історичні методи: аналіз, синтез, історико-порівняльний, синхронний аналіз, хронологічний, метод періодизації, метод актуалізації, тощо.

Джерельна база та історіографія. В контексті дослідження міжвоєнного періоду сфера безпеки країн-усамниць Малої Антанти привертала інтерес дослідників. Політичне життя країн Центрально-Східної Європи знайшло своє висвітлення у працях вітчизняних та зарубіжних істориків.

Джерельну базу з даної проблематики можна поділити на такі частини: 1) періодична преса, що висвітлювала інтереси країн; 2) мемуарна література: спогади очевидців, щоденники безпосередніх учасників тих подій; 4) опубліковані документи, зокрема двосторонні договори Чехословаччини, Румунії, Югославії, Франції.

Щодо першого комплексу джерел, варто відзначити, що періодика репрезентувала не лише популярні думки, а й слугувала засобом пропаганди. До прикладу, чехословацькі газети передруковували матеріали з польської преси, в яких містилися нападки на чехів. На передовицях друкованих видань обговорювалися важливі зовнішньополітичні процеси. Якщо урядова преса з їх допомогою пропагувала власні рішення, то приватні друковані видання висловлювали не завжди одностайні позиції [36].

Друга група джерел є досить різноманітною, адже включає в себе спогади очевидців, зокрема мемуари діячів. Вагомими для дослідження є спогади Едуарда Бенеша, міністра закордонних справ та президента Чехословацької республіки, одного з ідейних організаторів союзу Мала Антанта [5]. Також не

малу роль відіграють спогади італійських, німецьких, югославських та румунських політиків [4;7].

Третій вид джерел є особливо важливим у контексті дослідження даної теми, адже саме опубліковані документи розкривають зміст домовленостей між країнами Центрально-Східної Європи та великими європейськими країнами. Опубліковані документи, дають змогу розкрити різні точки зору на проблему формування та занепаду Малої Антанти [8 – 14].

Щодо історіографії даної теми, то її варто поділити на вітчизняну та зарубіжну.

Вітчизняні дослідники, приділяють значну увагу питанням прикордонних територій Румунії, Чехословаччини, де проживали компактні групи українців: Підкарпатської Русі, Бессарабії.

Серед українських дослідників ми знаходимо велику кількість робіт, присвячених історії Центрально-Східної Європи. Ґрунтовними є роботи В. Ярового [79], Б. Єлавіча [30], З. Баран та М. Кріля [32]., де висвітлюються прагнення народів цього регіону Європи до самостійності та утвердження державності.

В українській історіографічній науці, можна виділити роботи, що окремо досліджують політичну діяльність країн – учасниць Малої Антанти.

Історії Румунії значну у вагу приділяє дослідник І.А. Піддубний [52 – 54]. Він ґрунтовно досліджує внутрішньополітичне становище Румунської держави у міжвоєнний період, а також визначає Румунію, як об'єкт зацікавлення великих держав Європи .

Історії Чехословаччини присвячені роботи А.Ф. Кізченко, у них розкривається зовнішня політика Чехословаччини напередодні Другої світової війни. Окремим аспектам чехословацької історії приділяють увагу В. М. Павленко (Мюнхенська угода 1938 р) [49] та О. Поляновська (погляди Е. Бенеша) [56].

Югославія також викликає інтерес в українських дослідників, серед авторів роботи яких присвячені історії Югославської держави О.О. Бейліс [19], Г. Музика [47], які відзначають деферниційованість народів КСХС, та їх прагнення до автономії.

Особливу увагу варто приділити зарубіжним дослідникам, зокрема сербським [16], румунським [81], чеським [85] та угорським [88] які на основі доступних їм архівних матеріалів, більш детально висвітлюють окремі аспекти історії країн Центрально-Східної Європи.

Британські та французькі дослідники у своїх роботах в більшій мірі висвітлюють прагнення Форін-офісу та Парижа до поширення власних інтересів у малих країнах, в умовах антинімецької чи анти радянської політики. Коротка характеристика Малої Антанти і її діяльності міститься в роботі британського історика Е. Карра [80]. Аналізу діяльності Малої Антанти і її відносин з Великобританією присвячена робота співробітника Інституту балканських досліджень Сербії – Д. Бакіча [84].

Окремо також можемо виділити роботи радянських та російських дослідників. Становлення Малої Антанти та її діяльність протягом міжвоєнних років розглядаються в загальних працях з історії міжнародних відносин.

У 1966 р. вийшла праця В. К. Волкова, в якій висвітлені проблеми, пов'язані з діяльністю Малої Антанти в 30-ті роки [23]. Найбільш повно у радянській історичній науці розглянула проблему створення Малої Антанти А. А. Язькова. Початковими цілями зближення молодих держав Центральної та Південно-Східної Європи вона вважала збереження статус-кво на уламках Австро-Угорської імперії, що розвалилася, що передбачало насамперед антиугорську спрямованість союзу та формування санітарного кордону проти «комуністичної загрози» зі сходу. [78, с. 47].

Проблеми історії Малої Антанти знайшли своє відображення в працях А. І. Пушкаша та Н. Н. Станкова. Думка А. І. Пушкаша, що створення альянсу

центральноєвропейських держав було на користь Франції., опонує з цього питання з іншими дослідниками, [60]. М. М. Станков ж дотримується традиційної для історичної науки позиції: до створення нового альянсу в Парижі спочатку було негативне ставлення [66]. Сучасний російський дослідник І .Є Магадєєв у своїх роботах значну увагу приділяє проблемам французького та англійського впливів на регіон [41 – 43].

Причини розпаду Малої Антанти описують С. И. Рябоконь [64], А. Г. Іванов [31] вони вказують на відсутність економічного фундаменту союзу та описують проблему Мюнхенської угоди. Взаємини між СРСР та країнами Центрально-Східної Європи досліджували І.А.Петерс [51], В.І. Авершин [14], акцентуючи свою увагу на договорі про взаємну допомогу 1935 р.

Таким чином, безпекова політика держав-учасниць Малої Антанти є досить дослідженою темою. Використану літературу з нашої теми можна поділити на вітчизняну та зарубіжну Найбільш значним є доробок зарубіжних науковців у вивченні зовнішньополітичної діяльності країн Центрально-Східної Європи, однак в українській історичній науці ця тема досі викликає значний інтерес.

Структура роботи підпорядкована поставленій меті та завданням даного дослідження. Дана робота складається зі вступу, основної частини, яка складається із трьох розділів та 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. УТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СОЮЗУ МАЛА АНТАНТА

1.1. Укладання системи двосторонніх договорів. Участь Франції у створенні союзу.

Після Версальської політичної арени зарясніла появою нових суверенних держав у Центрально-Східній Європі, які повстали на руїнах Австро-Угорської імперії. Однак не визначеність їх подальшої політичної долі на фоні великих європейських держав змушувала держави будувати власні військово-політичні союзи, які б вирішили їх геополітичні посягання.

Різноманіття політичних чинників, під впливом яких складалася Мала Антанта, визначила тривалість і суперечливість процесу її утворення і подальшої еволюції. Період становлення малоантантівського блоку і перші роки його існування були насичені складними і суперечливими процесами, крізь які складно було визначити дійсний обрис цього союзу [62].

Перші проекти створення Малої Антанти були запропоновані чехословацькими політиками – Т. Масариком і Е. Бенешем, а також румунським дипломатом Т. Іонеску ще в грудні 1918 р, але вже тоді простежувалися розбіжності їхніх поглядів стосовно як потенційних учасників союзу, так і проблем, які цей союз повинен був вирішити [30].

Наприкінці Першої світової війни в дискусіях на тему забезпечення майбутнього миру та «нового порядку» як ідеальним видався союз у складі Чехословаччини, Польщі, Румунії, Греції та югославських держав. Такий союз мав служити обороні цих країн у Центральній Європі, на Дунаї та на Балканському півострові. Версальська мирна конференція показала нереальність такого уявного союзу [27].

В кінці 1919 – початку 1920 р. найбільш гострим в Центральній і Східній Європі стало протиріччя між переможеною Угорщиною і прикордонними з нею

країнами-переможницями. У зв'язку з підписанням Тріанонського мирного договору найбільші територіальні суперечності виникали з Румунією, Королівством Сербів, Хорватів та Словенців (КСХС) та Чехословаччиною. Угорські правителі, що намагалися досягти перегляду цих угод сприяли ізоляції Угорщини у міжнародних стосунках цими союзними країнами Реваншистські плани Хорті викликали тривогу в правлячих колах Чехословаччини, КСХС та Румунії і підштовхнули представників їхніх країн до обговорення проекту Малої Антанти, основним завданням якого було не допустити реставрацію Габсбурзької монархії, тобто утримати Угорщину від будь-яких дій, які призвели б до перегляду сформованих Версальською системою кордонів [21].

Наприкінці 1919 р. Чехословаччина міністр закордонних справ Едвард Бенеш надіслав дипломатичними каналами пропозицію оборонного договору урядам КСХС і Румунії [86]. Укладення союзу було обумовлено вирішенням територіальних суперечок, які ці держави мали між собою. Королівство Румунія сперечалося з Королівством СХС за територію Банату, а з Чехословаччиною — за частину Мармарочського краю. Крім того, Королівство Румунія хотіло, щоб майбутній союз держав-переможниць у Центральній та Південно-Східній Європі був спрямований проти радянської Росії, тому наполягало на приєднанні Польщі до союзу. Чехословаччина не прийняла цього, побоюючись, що її можуть втягнути в конфлікт між Польщею та радянською Росією. Крім того, кожна з цих країн мала різні погляди на ситуацію в Європі того часу. Чехословаччину не торкнулися проблеми, що існували на Балканському півострові, а балканські держави не боялися Німеччини. Королівство СХС перебувало в суперечці з Італією, тоді як Королівство Румунія прагнуло отримати підтримку Риму. Такі погляди та настрої відкривали ряд проблем, через які процес створення альянсів сповільнювався [88].

Основою цього союзу стали угода між ЧСР та КСХС від 14 серпня 1920р., а також чехословацько-румунський та договір від 23 квітня 1921 р. та румуно-югославський договір від 17 червня 1921 р.

Вони передбачали спільні дії в разі нападу Угорщини на одну з союзних країн, а також узгодження всіх питань, що мають стосунок до взаємин з Угорщиною. Пізніше ці договори були доповнені економічними, політичними, військовими конвенціями, а головне договори ще декілька разів пролонговувалися урядами Румунії, Чехії та Югославії. Наприклад, чехословацько-югославський договір від 31 серпня 1922 р. містив пункти про укладання торгово-економічного договору, та про взаємну дипломатичну підтримку на всіх рівнях міжнародних стосунків. «Мала Антанта» перетворилася у військово-політичний союз, що виступав як єдине ціле. Відзначимо, що саме назва «Мала Антанта» вперше з іронією було використано угорською пресою, однак учасники союзу з радістю переняли її [60].

Чехословацький уряд опублікував договір з Югославією від 14 серпня 1920 р., положення якого зводилися до наступного: оборона у разі нападу Угорщини; беззастережне дотримання Тріанонського світу; термін дії договору – два роки; жодна з держав, що підписали договір, не має права укласти союз з третьою державою, не повідомивши заздалегідь свого союзника; цей договір доводиться до відома Ліги Націй. Обмін ратифікаційними грамотами відбувся в Белграді 10 лютого 1921 р. Договір супроводжувався секретною військовою конвенцією, в якій зазначалося, що у разі нападу однієї зі сторін на Угорщину, інша повинна «зберігати по відношенню до своєї союзниці дружній нейтралітет і тримати на кордоні з Угорщиною не менше двох відмобілізованих дивізій»[40].

Міністерство оборони Югославії ще в листопаді 1919 р. повідомило про зближення з Чехословаччиною. Коли на початку 1920 р. загострилося питання Угорщини, вони об'єднали зусилля, щоб чинити тиск на Конференцію послів, міжсоюзницький виконавчий орган Антанти після війни. Фактично, югославці,

румуні та чехословаки хотіли, щоб усім династіям, які вели війну з державами Антанти та меншими союзниками, було прямо заборонено повертатися до влади у своїх країнах [32].

Рішуча опозиція реставрації Габсбургів з боку держав-наступниць впливала з глибоко вкорінених причин. У Чехословаччині, Румунії та Югославії були значні мадярські та німецькі національні меншини, які, могли повернутися у лоно монархії Габсбургів, зважаючи на столітні взаємозв'язки з нею. Етнічний розкол між колись пригнобленими та колись домінуючими націями посилювався соціальними відмінностями та антипатіями, які відчувалися між правлячим класом Угорщини та демократично налаштованим керівництвом держав-спадкоємців. Коли в 1921 році рішучість держав-наступниць піддалася випробуванню, британський міністр у Белграді повідомив: «Здається неймовірним, що така мужня раса, як серби, справді так нервує щодо Габсбургів в і реакційної Угорщини. Їм тяжко думати про те, що угорські магнати користуються своїм впливом серед правлячих кіл на Заході.» [Цит за 84, с. 41]

Також не менш важливим залишалося питання сприйняття майбутніх держав одна одною: «... і чехи, і угорці мають перебільшений страх один перед одним. Пересічний угорець вважає кожного чеха більшовиком, а чеський уряд – керованим єдиним бажанням порушити існуючий режим в Угорщині та створити новий уряд Бели Куна в Будапешті. Пересічний чех дивиться на кожного угорця як на ірредентистського реакціонера, який не заспокоїться, поки Чехословаччина знову не опиниться під пануванням суверена Габсбургів» [Цит за 84, с. 42]. Така атмосфера не сприяла швидкому формуванню співдружніх відносин, а будь-які прояви поблажливості до Угорщини з боку великих держав сприймалися з підозрою та ледь прихованим невдоволенням: «у Міністерстві закордонних справ у Белграді улюбленою фразою є: «ми обдурені мадярами!»» [Цит за 84, с. 43].

Виникнення Малої Антанти збіглося з кульмінацією радянсько-польської війни, коли Червона армія стояла біля воріт Варшави. На противагу французькій політиці підтримки польських військових зусиль аж до відчайдушної ідеї озброїти угорські сили, щоб протистояти Радам у Карпатах, Ллойд Джордж віддавав перевагу угоді «Малої Антанти». Польща сприймалася, за словами, сказаними на початку січня 1924 р. британським посланцем у Чехословаччині Дж. Клерком Бенешу, як «вірний васал Франції» [41]. Прага та Белград симпатизували британській точці зору, зважаючи на сильну неприязнь щодо будь-яких комбінацій, які могла б принести користь переозброєнню Угорщини.

Поновлення договору між Чехословаччиною та Королівством Сербів, Хорватів і Словенців відбулося 31 серпня 1922 р. у Белграді, де було підписано додатковий протокол до договору між КСХС та Чехословаччиною: у ньому брали до уваги політичні та військові угоди, укладені Чехословаччиною з Румунією та Австрією, а також з Польщею, та аналогічні договори КСХС з Румунією та Італією. Обмін ратифікаційними грамотами відбувся в Белграді 3 жовтня 1922 р. Договір було продовжено додатковими протоколами, підписаними 19 вересня 1928 р. і 21 травня 1929 р.

Варто зазначити, що чехословацько-югославський договір уклали всупереч порадам і наполяганням Франції. Остання спочатку досить негативно ставилася до діяльності Е. Бенеша у створенні Малі Антанти. Генеральний секретар французького міністерства закордонних справ М. Палеолог, який будував плани створення Дунайської конфедерації та економічної консолідації усіх країн Центральної Європи, сприйняв створення Малої Антанти як крок, що суперечить інтересам Франції. Він вважав, що політика ЧСР створює великі проблеми: вона призвела до ізоляції Угорщини, яка у пошуках підтримки неминуче приєднається до Німеччини. У тзгдних умовах він намагався утримати Румунію від підписання союзного договору з ЧСР та Югославією [43, с.23].

Наприкінці вересня 1920 р. ставлення Франції до Малої Антанти змінилося. Це було з приходом до влади нового уряду на чолі з Ж. Лейгом, який обійняв посаду міністра закордонних справ. Генеральним секретарем французького МЗС став Ф. Бертел. Він схвалив підписання чехословацько-югославського союзного договору і наголосив, що створення Малої Антанти підтримує і А. Мільеран, обраний 23 вересня президентом Франції. Але він вважав, що до Малої Антанти мають приєднатися Польща та Греція. Бертело повідомив Осуському, що про це вже йшлося в ході переговорів Мільєрана з Т. Йонеску та І. Падеревським [43].

Неодзначним було ставлення Форін-офіс щодо створення союзу: з одного боку, песемістичні уявлення про профранцузький «блок», який тим самим закріплює за собою лідерство Франції в Центральній Європі; з іншого боку більш оптимістичні думки, щодо розширення союзу за рахунок приєднання інших балканських країн [84].

17 серпня 1920 року Бенеш запропонував Румунії взяти участь у створюваному союзі, але його пропозиція була відхилена румунським урядом. У своїй розмові з Ллойд Джорджем у Лондоні міністр закордонних справ Румунії Т. Йонеску говорив про угоду між Румунією, Чехословаччиною, Югославією та Грецією і навіть про включення Польщі до Малої Антанти. Французькі погляди збігалися із румунським проектом Малої Антанти. В огляді радянської місії Червоного хреста у Чехословаччині від 20 вересня підкреслювалося, що «Т. Йонеску, мандрує нині державами Антанти, визнаючи у своїх інтерв'ю важливість Малої Антанти, дає характеристику завдань її, анітрохи не схожу на заяви Бенеша». Румунський міністр 29 жовтня 1920 р прибув з Лондона до Праги «для переговорів з Бенешем про розширення Малої Антанти», у результаті «дводенні переговори з румунським міністром закордонних справ закінчилися повним досягненням згоди щодо актуальних політичних питань, зокрема про Малу Антанту та їх взаємовідносини». В той же час Е. Бенеш

підтверджував, що Румунія була далека від приєднання до чехо-югославського альянсу і що вона більше схилилася до Польщі [83]. Однак, Т. Іонеску не вдалося досягти бажаних результатів: Польща відмовилася вступити до Малої Антанти через «ганебну поведінку Чехословаччини під час польсько-радянської війни» [Цит за 84, с. 45]. Варшава вважала несправедливим вирішення спірного тешинського прикордонного питання. Відзначимо, що й Прага була зацікавлена залучити Польщу як союзника проти нападу Німеччини. Але Польща за свій вступ до Малої Антанти вимагала підтримки її східної політики, повернення Тешинської області та ревізії кордонів у Словаччині. Чехословацькі газети передруковували матеріали з польської преси, в яких містилися нападки на чехів та заяви, що за допомогою дипломатії чи силою зброї «польський народ у Тешинській області має бути звільнений від ярма чехів». Крім того, поляки агітували у Словаччині за федерацію Словаччини та Польщі, використовуючи з цією метою притисягання словацьких ксьондзів та гуситів чехів. Ще перед приїздом Т. Іонеску до Праги в друкованому органі Бенеша «Cas» з'явилася думка, що союз із Польщею неможливий: «Цілі та методи політики Польщі та Чехословаччини у Східній Європі зовсім різні» [Цит за 85, с. 130].

Бенеш в більшій мірі висловлював прагнення «продовжувати роботу з відновлення миру та консолідації», тоді ж як Іонеску наполягав на «поширенні Малої Антанти на держави, що утворилися після світової війни від Балтійського моря до Середземного...», – видно відмінності у підходах Бенеша та Іонеску у визначенні характеру та спрямованості Малої Антанти. Якщо перший наголосив на спільності інтересів країн Центральної Європи, то другий – не на об'єднанні держав між Балтійським та Середземним морями [90].

Дилема приєднання Румунії до чехословацько-югославського альянсу вирішилася у 1921 р. І Угорщина, і Габсбурги становили реальну загрозу для Чехословаччини. «Інтриги в Будапешті та Швейцарії не припиняються», — Незважаючи на ратифікацію Тріанонського договору, Угорщина всупереч йому,

за твердженням чехословацького преси, тримала біля кордону «великий контингент військ, які чекали зручного моменту для нападу на Чехословаччину» [Цит за 84, с. 46], всіма засобами вела пропаганду у Словаччині та Карпатській Русі [45].

Правлячі кола Угорщини не відмовилися від територіальних претензій до Чехословаччини, але в новій обстановці змінили тактику, прагнучи мирними засобами досягти хоча б часткових результатів. Ініціатива виходила від угорського уряду, який йшов на переговори з економічних питань, розраховуючи обговорити територіальну проблему, однак Е. Бенеш, у свою чергу, будучи зацікавленим у налагодженні економічних відносин з Угорщиною, всерйоз не думав йти на жодні територіальні поступки [50].

З початку 1921 р. в угорсько-чехословацьких відносинах почалися зміни. Г. Грац представництвом за кордоном від 11 березня 1921 р. У ній говорилося: «Прем'єр-міністр граф Пал Телекі і я зустрінемося в понеділок у Бруку з Едвардом Бенешем для продовження переговорів, пов'язаних мирним договором». Г. Грац дав вказівку представнику в КСХС А.Мадярі повідомити в Белграді про готовність Угорщини «встановити найкращі відносини з сусідніми державами на основі взаємності, насамперед на економічній основі». На засіданні 15 березня 1921 р. переговори велися на основі Тріанонського мирного договору в «сприятливій атмосфері» між двома країнами, а результати переговорів можна поділити на дві частини: «відносини між державами, що вгрунтуються на Тріанонському мирному договорі», та «регулювання майбутніх економічних відносин». Також було розглянуто питання про бажання Угорщини змінити статті мирного договору з військових питань. Попри це наголошувалося, що без ревізії територіальних рішень мирного договору не можна покращити угорсько-чехословацькі відносини [60].

24 березня 1921 року Карл Габсбург вибрався зі свого вигнання в Швейцарії та дістався Угорщини через Австрію. Сусіди Угорщини погрожували

застосувати силу, щоб вигнати Карла з країни. Наступного дня відбулася тривала драматична зустріч між міністром Хорті та його Карлом Габсбургом, регент переконав колишнього імператора покинути Угорщину, що останній, пробувши в селі ще тиждень, зрештою зробив під захистом офіцерів держав Антанти. Екс-імператор заявляв, що його дії підтримані французькою стороною, повернувшись у Швейцарію, екс-імператор не полишав своїх надій повернути собі корону.

Завершальний акт драми Карла відбувся 21 жовтня 1921 р., коли він повернувся до Угорщини, зібрав кілька вірних військ у місті Шопрон і пішов на Будапешт. Хорті показав, що готовий відреагувати силою, і колишній імператор зупинився після незначної сутички на околиці столиці. Мала Антанта відреагувала ще рішучіше, ніж у березні, і провела мобілізацію в Чехословаччині та Югославії, але не в Румунії. Міністерство закордонних справ Угорщини доручило своїм міністрам у Празі, Белграді та Бухаресті рішуче переконати відповідні уряди, що будь-які їх дії будуть шкодити їх міжнародному авторитету. Після консультацій з британськими та іншими міністрами Антанти уряд Будапешта вирішив повністю віддати себе в руки союзників [60].

Конференції послів прийняла ті вимоги Малої Антанти, які передбачали позбавлення корони всією династією Габсбургів і вимагали від Малої Антанти демобілізації: видавши одночасні ноти першу з вимогою оголосити, що всім Габсбургам заборонено носити корону Святого Стефана, а другу – утриматися від військових заходів. На початку листопада Національні збори Угорщини прийняли закон, який усунув дім Габсбургів від престолу і зобов'язався досягти порозуміння з великими державами перед ухваленням рішення щодо питання про королівство [3].

Поряд з цим небажання Чехословаччини та КСХС розпустити свої численні війська викликало роздратування в МЗС Великої Британії: «Це смішно з боку чехів і югославів з їхніми величезними арміями вдавати, що їм зараз

загрожує якась небезпека з боку Угорщини, і їхні спроби прискорити кризу, після того, як вони оголосили, що задоволені вирішення питання спадкоємства Габсбургів... є нечесним» [Цит за 84, с. 47]. Т. Іонеску, заявляв «енергійне втручання Малої Антанти, тобто Югославії, Чехословаччини та Румунії, сприяло швидкій ліквідації Карлівської авантюри», в той час як югославська преса вказувала на подвійну гру Румунії, якій була далеко не ворожа ідея відновлення Габсбургів.

Цей епізод мав важливі та тривалі наслідки. Румунія приєдналася до Малої Антанти й завершила процес її формування: вона підписала союзницький договір із Чехословаччиною лише через вісімнадцять днів після вигнання Карла з Угорщини.

Поряд з цим варто відзначити дипломатичні проекти Франції у 1920-х рр., щ обули тісно пов'язані з угорською пролблемою: проект Дунайської конфедерації (об'єднання частин колишньої Австро-Угорщини; комбінація Польщі, Румунії та Угорщини; французька підтримка союзу Малої Антанти та Польщі. Одним із поворотних пунктів у виборі серед зазначених проектів став провал спроби реставрації австрійського імператора Карла I, який продемонстрував складність об'єднання колишніх земель Австро-Угорщини, а також сприяв кристалізації блоку Мала Антанта [42].

Договір під назвою «Оборонний союз між Королівством Румунії та Чехословацькою республікою», підписаний 23 квітня 1921 р у Бухаресті міністром закордонних справ Румунії Т. Іонеску та чехословацьким послом Ф. Веверка. 27 травня 1921р. у Бухаресті відбувся обмін ратифікаційними грамотами. Термін його дії продовжувався на три роки додатковими протоколами, підписаними 7 травня 1923 р., 13 червня 1926 р. та 21 травня 1929 р.

Умови договору було складено за зразком договору між Чехословаччиною та КСХС: 1-я та 3-я статті дослівно повторювали його, а друга – свідчила, що

необхідні заходи «будуть визначені у військовій конвенції». Цей договір було доповнено двома секретними протоколами. У першому з них говорилося, що Чехословаччина взяла до уваги польсько-румунський договір, тобто визнавала наслідки, що випливали з нього. У другому Чехословаччина брала на себе зобов'язання: якщо Румунія опиниться у війні з іншою державою, «не перешкоджати їй отримувати боєприпаси чи інші військові матеріали в Чехословаччині» [1].

З опублікованого тексту чехословацько-румунського договору випливало, що він спрямований виключно проти Угорщини. Військовий міністр Гусак запевняв, що військова конвенція має на увазі лише Угорщину та Німеччину. У міністерстві закордонних справ заявили, що у разі конфлікту між Румунією та радянською Україною Чехословаччина дотримуватиметься нейтралітету [64].

7 червня 1921 р. у Белграді було підписано договір між Королівством Сербів, Хорватів і Словенців і Румунією, який відрізнявся від договорів ЧСР з Румунією та КСХС тим, що він був спрямований проти «неспровокованого нападу» не лише з боку Угорщини, а й Болгарії. За згадками сучасників підписання югославо-румунського договору в ЧСР розглядалося як «успішне завершення справи створення Малої Антанти» [68]. Договір було продовжено додатковим протоколом 21 травня 1929 р.

Схваливши в принципі проект оборонного союзу, Румунія і Югославія не розпочали негайне здійснення: Румунію набагато більше турбував її конфлікт з Радянською Росією через Бессарабію, ніж Угорщина; для Югославії центральними залишалися її територіальні протиріччя з Італією. Складання малоантантівського блоку також ускладнювалося відсутністю його підтримки з боку Західних держав, перш за все Франції, яка планувала створити широку Дунайську конфедерацію. І тільки після того, як нездійсненність планів Франції стала очевидною, вона направила свої зусилля на зміцнення Малої Антанти, аж до підписання її учасниками військових конвенцій. Однак перетворити Малу

Антанту в військово-політичний блок з односторонньою орієнтацією на Францію, відповідно до задумів чехословацьких лідерів, не вдалося. Серед політиків Румунії та Югославії дедалі популярнішою ставала ідея опори на англо-французький блок – Велику Антанту, підтримана згодом і чехословацькими політиками [62]

Всі ці підписані конвенції були замінені спільним договором про союз між урядами Румунії, Югославії та Чехословаччини, підписаним у Штрбске Плесо (нині Словаччина) 27 червня 1930 р., який набув чинності «негайно», відповідно до статті 6. Договір створив регулярну консультативну структуру для Малої Антанти і вимагав від міністрів закордонних справ сторін зустрічатися принаймні раз на рік. Його було зареєстровано в серії договорів Ліги Націй 3 жовтня 1930 р. Обмін ратифікаційними грамотами відбувся в Празі 25 листопада 1930 р. [10]

Таким чином, процес укладання системи двохсторонніх договорів був складним та суперечливим, країни мали різні погляди на вирішення територіальних проблем післяверсальської Центрально-Східної Європи, та попри це сходилися у своєму бажанні бути запобіжником будь-якої реставрації Австро-Угорщини.

1.2. Цілі Малої Антанти.

На утворення Малої Антанти вплинули визначальні фактори епохи, перш за все необхідність для всіх трьох країн вирішення угорського і габсбурзького питань. Особливим дітищем Бенеша стала так звана Мала Антанта – союз Чехословаччини, Румунії та Королівства Сербів, Хорватів та Словенців, що спочатку бу спрямований проти територіальних вимог Угорщини.

14 серпня 1920 року Чехословаччина і Югославія підписали оборонний договір, спрямований проти Угорщини, поклавши початок союзу, який став відомий як Мала Антанта. Бенеш заявив, що це було спрямовано проти політики

відродження Австро-Угорської імперії у формі Дунайської конфедерації. Остерігаючись раптових і небажаних ініціатив з боку Великих держав, альянс повинен зробити держави Малої Антанти сильнішими і таким чином більш незалежними від західних держав, тоді як у буквальному сенсі він повинен забезпечити суворе виконання Тріанонського договору [78].

У своїй діяльності країни-учасниці Малої Антанти, спираючись на принципи, проголошені Лігою Націй, проводили в життя ідеї колективної безпеки на континенті. Поведінка лідерів Малої Антанти ґрунтується на політиці перед Першою світовою війною. Обурені агресивним націоналізмом угорського уряду в Габсбурзькій монархії, такі політики, як чехословацький Масарик і Бенеш, румунський Іон Братіану і Таке Йонеску, югославський Нікола Пашич діяли після Першої світової війни так, ніби Угорщина все грала значну роль у регіоні [79].

Союз з Югославією та Румунією палко вітала чехословацька преса, вбачаючи в ньому справу миру та заспокоєння Європи. Зі всіх чеських друкованих видань лише газета лівих «Rudě» стверджувала, що Мала Антанта головним чином спрямована проти Радянської Росії. Праві соціал-демократи висловлювали невдоволення такими заявами лівих та бачили в Малій Антанті лише інструмент оборони у разі нападу Угорщини чи реставрації Габсбургів [68].

У лютому 1921 р. Італія і Югославія поряд з ЧСР були державами, які «безпосередньо зацікавлені в неповерненні Габсбургів», тому енергійне прагнення Бенеша досягти італо-чеської згоди, породжувало плітки про орієнтацію Малої Антанти на Рим. За висновками Рапалльського договору, від 12 листопада 1920 р. між Югославією та Італією. «Мала Антанта не лише позбулася однієї недружньої для неї держави, але, можливо, придбала могутнього союзника проти Угорщини і Габсбургів» [Цит за 84, с. 5.]

Іншим великим стимулом для договору було захистити економічну незалежність держав-наступниць Австро-Угорщини, для підкріплення власних політичних рішень. Переконливим прикладом є дії французьких капіталістів в Угорщині. Насправді очікувалося, що поряд із покращенням стабільності домовленості Малої Антанти можуть мати сприятливий вплив на економічні відносини в Центральній Європі. Керзон сподівався, що після набрання чинності Сен-Жерменським договором держави-наступники будуть схильні до дружнього ставлення до Австрії, особливо в комерційних справах. Він зауважив, що Чехословаччина та Югославія не ставилися до Австрії з такою підозрою, яку вони виявляли до Угорщини, і вважав можливим, що «Австрія навіть незабаром буде запрошена вступити до Малої Антанти» [72, с.263]

Наслідком воєнного виснаження був економічний спад в регіоні: місцева економіка, під впливом військових подій, зазнала більшого руйнування, ніж у Західній Європі. Внутрішні господарські зв'язки виявилися перервані і знову створені держави мали лише аграрний або промисловий потенціал. При цьому, місцеві уряди, прагнучи стабілізувати внутрішні політичні та економічні протиріччя, дотримувалися різних концепцій економічного розвитку. Перетворення Австрії в малу державу, ослаблення Німеччини та ізоляція Радянської Росії – створили вакуум влади, який намагалися заповнити Великобританія, Франція чи Італія. Нові уряди країн Центрально-Східної Європи, які прийшли до влади вбачали вирішення своїх проблем у залученні допомоги великих держав.

Загалом англійці прихильно сприйняли чехословацько-югославський договір. «Не може бути кращої чи більш виправданої відповіді на французькі та італійські інтриги в Південно-Східній Європі», – заявив Ліпер. Ставлення Британії до політики «Малої Антанти», якщо вона є чисто оборонною за своїм характером і ґрунтуючись на дотриманні мирних договорів, зустрічає повне

схвалення уряду Її Величності» [Цит за 84, с. 52]. Однак, при цьому британський уряд помічав деморалізуючий вплив цього союзу на Будапешт.

Попри це незрозумілим для великих держав залишався вибір ключового партнера на якого потрібно робити мставку в процесі консолідації держав Центрально-Східної Європи. Британський посол у Чехословаччині Клерк (1919-1926 рр) пропонував спиратися на Чехословаччину, у зв'язку з її найбільш стабільною серед новостворених держав. Тоді як британський посол в Будапешті Т. Хоулер ратував за зближення Банка Англії з Угорщиною, грошова підтримка якої б стала основою консолідації малих держав [74].

На думку Брюс-Локкарта, секретаря дипломатичної місії у Чехословаччині, міністр закордонних справ Е. Бенеш, «можливо є найважливішим фактором стабільності в сучасній Центральній Європі. Підтримуючи його економічну політику та звільняючи його від залежності від французької допомоги, я впевнений, ми здійснимо перший крок до поліпшення економічних відносин між різними країнами Центральної Європи. Зміцнивши наші фінансові позиції в цій країні, ми отримаємо найкращу гарантію від німецьких спроб знову створити Серединну Європу» [Цит за 63, с. 39]

На початку суперечливими були й ті оцінки, які циркулювали в МЗС Великобританії стосовно КСХС. З одного боку, «британці вважали, що на Балканах найбільші проблеми можуть виникнути через югославо-болгарські протиріччя» [Цит за 84, с. 57]. Однак зближення КСГС та Болгарії може ще сильніше послабити британські позиції у Східному Середземномор'ї. Кеннард, який обійняв на той час посаду британського посла в КСХС, у 1925 р. висловлював думку, що консолідація малих та середніх держав – найкращий засіб не допустити того, щоб вплив ревізіоністів (Німеччини та СРСР) зміцнився на Балканах. Він закликав Лондон стимулювати примирення цих країн, в ідеалі – у формі конфедерації: «Це наш найкращий шанс чинити опір у майбутньому тиску Німеччини та Росії, яке, в іншому випадку, може продовжуватися до

безкінечності. Румунія, безумовно, – гнила; Греція перебуває у хисткому становищі; а Болгарії потрібен час, щоб стати на ноги. Югослави, звісно, – найздоровіший елемент...» [Цит за 41].

У британських дипломатичних та урядових оцінках стосовно повоєнної ситуації в Центрально-Східній Європі виділялися: побоювання радянсько-німецького зближення за рахунок Польщі та посилення російського впливу на Балканах; прагнення відродження (у тій чи іншій формі) єдиного торгово-економічного простору колишньої Австро-Угорщини; критика націоналізму новостворених/відтворених держав та прагнення «згрупувати» їх у більші конфедерації чи блоки.

Особливе місце відводилося країнам Малої Антанти відводилося у поглядах французьких військових. Їх роль у забезпеченні військової безпеки Франції полягала, перш за все, у стратегічному значенні цих держав у разі збройного конфлікту з Німеччиною, а також Італією: Чехословаччина - другий фронт проти Німеччини; Югославія – другий фронт проти Італії; Румунія – стримуючий бар'єр проти Радянської Росії, потім СРСР [42].

Відзначимо, що за задумами Бухареста Мала Антанта мала бути бар'єром між Берліном і Москвою, щоб ізолювати їх одне від одного: «у разі укладання у майбутньому союзу між Німеччиною та Росією, Мала Антанта принесе велику користь Франції». Наприклад, ЧСР тісно пов'язувала свою зовнішню політику з Антантою, тому причиною «ворожого тону щодо Росії» у діяльності Бенеша було переконання чехословацького міністра «неминучості союзу майбутньої Росії з Німеччиною, союзу, насамперед спрямованого до руйнації версальського миру» [5].

Збереження версальського статус-кво в Центральній і Південно-Східній Європі було в той період однією з головних цілей, що висувалися правлячими колами малих держав-переможців. На сході Європи можна виділити варіант

створення Францією широких коаліцій. йдеться про так званий «санітарний кордон» проти загрози поширення революційного руху із Радянської Росії.

Велике значення керівники Малої Антанти надавали боротьбі проти революційного руху всередині своїх країн, що підтримувало незмінний інтерес Заходу до цього союзу [62]. Е. Бенеш заявляв, що головним фактором, що сприяв утворенню Малої Антанти, була «страх соціальної революції, економічної розрухи та анархії» [5].

«Ідея самовизначення застосовувалася...зادля створення «буферних держав», залежних від «західної» європейської підтримки. Ці держави мали в майбутньому запобігти німецькій експансії на схід (Польща) та південь (Чехословаччина та Югославія), або ж просуванню Росії на захід (Польща, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва). Румунія грала у французькій зовнішньополітичній системі координат роль зі стримування Радянської Росії. Французькі лідери надавали широку військову і дипломатичну підтримку Румунії, як найважливішому військовому форпосту в Дунайському басейні, вже починаючи з грудня 1918 р [43].

«Буферні держави» мали бути достатньо сильними, аби виконати це завдання. Стосовно Чехословаччини та Югославії це завдання потребувало радше федеративного, поліетнічного устрою, ніж етнічно спаяних геополітичних утворень» [27, с. 190].

По суті, «санітарний кордон» одночасно повинен був заповнити собою простір, що звільнився внаслідок поразки Німеччини та Росії, як власне в географічному сенсі, так і контексті вакууму сили. Як казав румунський політичний діяч Т. Іонеску, «велика Румунія разом із Сербією та ЧСР складе протидію германізму, замінивши Росію, яка перестала існувати» [76].

Основна мета політики Франції в Центрально-Східній Європі у 1920 рр., зводилася до забезпечення протидії Німеччині: Париж хотів побудувати добре функціонуючу, сильну, єдину систему в тилу Німеччини. Тому Третя республіка

прагнула зміцнення в регіоні сприятливого для своїх союзників порядку, встановленого Версальськими мирними угодами. Париж був зацікавлений у спільній економічній та політичній стабілізації регіону, його інтеграції та зав'язуванні внутрішньорегіональних зв'язків. На додаток до міркувань безпеки, Франція реалізовувала потужну експансивну імперську політику [42].

Змішання економічних, політичних і військових чинників утворювало спільний інтерес між окремими великими державами та шукаючими життєво важливу підтримку та захист політичними елітами малих держав. Так, восени 1920 р., поляки, а навесні 1922 р. чехи та румуни, звернулися за кредитами до Парижа [59, с. 222]. З метою закріплення та збільшення свого впливу МЗС Франції у Парижі застосовував цілий пакет заходів у галузі культури, військової справи, економіки та дипломатії. Тому серед істориків популярна думка, що Мала Антанта фактично від початку існування слугувала французьким інтересам [33].

Важливе стратегічне значення в антинімецькій політиці Франції відгравала Чехословаччина. Однак її лідери не хотіли приймати зобов'язання, які могли погіршити їхні стосунки як з Великобританією так і з веймарською Німеччиною. Міністр закордонних справ ЧСР Едвард Бенеш домагався від Парижа гарантії чехословацько- угорського кордону, на що Кед'Орсе піти не міг. Лише у січні 1924 р. відбулося підписання франко-чехословацького договору про дружбу та союз [12].

Враховуючи, що Румунія та Югославія не потребували захисту від Німеччини, оформлення договірних відносин з цими країнами зіткнулося з ще більшими труднощами. Бухарест вважав що спірні Бессарабські території роблять його головним противником СРСР, у той час як Белград турбувала Італія. Після довгих переговорів, Франція зобов'язалася визнати румунський суверенітет над Бессарабією, підтвердивши підписаний, але не ратифікований усіма учасниками, Парижський протокол 1920 р. У разі неспровокованого

нападу на Румунію, Париж пообіцяв підтримати Бухарест відправкою військ та боєприпасів. На прийняття цих умов Франція була змушена також піти через те, що румунські лідери одночасно вели переговори з Римом і було очевидно, що Бухарест може опинитися під італійським впливом. У 1926 р. франко-румунський договір був парафований [14].

Переговори з югославами тривали довше, до 1927 р. Белград також шукав угоду з Римом і прагнув до франко-італо-югославського договору. Зрештою, КСХС пішло на підписання договору з Парижем лише тоді, коли усвідомило, що Рим не хотів з ними домовитися [13].

Держави Малої Антанти, створюючи ці союзи, переслідували власні цілі: «формально ми створювали Малу Антанту проти угорського ірредентизма і націоналізму, насправді проти повоєнної розрухи, авантюризму, безладу, невпевненості», – зазначав у своїх спогадах Бенеш [5].

Французькі військові сприймали союзи зі східноєвропейськими державами як засіб забезпечення власної безпеки, головною загрозою якої була Німеччина. Зобов'язання Франції щодо військового втручання у події у самій Східній Європі були обмеженими. На життєвій необхідності тісної взаємодії військових сил Польщі та Чехословаччини не раз згадував маршал Фош. На думку маршала, висловленої при зустрічі з Пілсудським у травні 1923 р., Польща повинна розраховувати на Румунію у справі захисту проти Росії та розраховувати на спільні дії з Чехословаччиною – проти Німеччини [92].

Після укладання Локарнських угод 1925 р. відбувся «поворот у відносинах Франція зі Східною Європою. Для забезпечення французької безпеки на Рейні Бріан повинен був відсунути безпеку східних союзників на другий план» [69]. Власне, союз Мала Антанта демонстрував свою слабкість навіть у 1920-х роках, коли їй не вдалося запобігти прийняттю Угорщини до Ліги Націй, і коли Великі Держави зібралися в Локарно в 1925 р., дозволивши Бенешу охолодити свої

п'яти в передпокої, перш ніж запросити його до конференц-залу, або коли вони не змогли забезпечити на зустрічі безпеку Польщі та Чехословаччини [90].

Таким чином, основні сторони малоантантівської стратегії передбачали збереження всіх повоєнних територіальних надбань було головним завданням, що лежало основою стратегічних розрахунків країн-учасниць Малої Антанти, проте не менш важливою складовою їх далекосяжних військово-політичних цілей було створення «санітарного кордону» на географічному просторі між Німеччиною та Росією.

РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ МАЛОЇ АНТАНТИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: КОНСОЛІДАЦІЯ ІНТЕРЕСІВ

2.1. Безпека Чехословаччини і її провідна роль у союзі.

Політичні процеси, що відбувалися в першій половині XX ст. в центрально-європейських країнах формувалися на ґрунті авторитарних режимів трьох імперій: Австро-Угорської, Німецької та Російської, в умовах панування особливого типу політичної культури, ідеалом якої була сильна влада. Тому, вибір нового шляху та формування політичних принципів стали для Чехословаччини основними завданнями після здобуття нею незалежності [80].

У 1919 р. Бенеш був переконаний, що внутрішня політика новоствореної Чехословаччини буде залежати і визначатися зовнішніми пріоритетами. Зважаючи на це, зовнішня політика була спрямована, з одного боку, на досягнення безпеки, шляхом укладання міжсторонніх договорів, в тому числі і регіональних, з іншого – лобіюванням загальної схеми арбітражу та мирного врегулювання міжнародних суперечок [48].

Вплив французьких військових концепцій та ідей на чехословацьку армію отримав також інституційну основу. Так, під керівництвом генерала Пелле було створено Військову академію у м. Храниць, Вища військова школа Празі, на чолі яких стояли французькі офіцери. Чехословацькі офіцери були найбільшими франкофілами серед усіх військових із країн-союзників Франції [42].

Інтенсивний характер носили франко-чехословацькі військові відносини. Ключове значення мала французька військова місія в Празі. Які очолювали її генерали – Пелле у 1919–1921 рр., Міттельхаузер у 1921–1926 рр., Фоше у 1926–38 рр. - відіграли істотну роль у становленні армії Чехословаччини та поширенні в ній французьких ідей та доктрин. Генерал Моріс Пелле, голова французької місії, що прибула в Прагу для навчання чехословацьких військ 13 лютого 1919

р., виконував роль не тільки військового радника. 4 червня 1919 р. його було призначено головнокомандувачем армії ЧСР. У результаті, у березні 1920 р., парламент у Празі проголосував за закон, який реформував чехословацьку армію за французьким прикладом. У цьому контексті невинним виглядає і той факт, що зразком для прикордонної системи чехословацьких укріплень, побудованих у 1935-1938 рр., послужила французька лінія Мажино [42].

Найактивнішим учасником союзу Мала Антанта була Чехословаччина [56]. Мала Антанта рішуче виступила і проти спроби повернення Габсбургів на угорський трон. Значна увага приділялася чехословацько-угорським відносинам. Вказувалося на угорську античеську пропаганду у Словаччині та Підкарпатській Русі, на контакти словацьких сепаратистів з угорським посольством у Відні, з австрійськими християнськими соціалістами, з оточенням экс-імператора Карла Габсбурга у Швейцарії. У 1920-1921 рр. бесіди між дипломатами Угорщини та Чехословаччини про можливе зближення виявилися лише нетривалим епізодом, основною ж рисою відносин між урядами обох країн була конфронтація. Переваги зближення з Чехословаччиною угорський політик Г Грац бачив у «можливості вийти з повної зовнішньополітичної ізоляції», він сподівався, що й інші сусідні країни наслідують Угорщини. Він заявив, що на користь Угорщини укласти угоду з Чехословаччиною, бо це суттєво змінило б її зовнішньополітичне становище. Позиція Чехословаччини вела зрештою посилення ізоляції Угорщини [60].

Чехословаччині вдалося нормалізувати відносини з Австрією, проте нестабільна внутрішня ситуація в цій країні та її орієнтація на Італію віддаляли від неї ЧСР.

У червні 1922 р. ЧСР уклала тимчасовий договір з Радянською Росією. ЧСР визнала Радянську Росію де-факто, між двома країнами були встановлені економічні, а частково і політичні відносини. Які згодом отримають свій розвиток у 30-х рр.

Військова роль Чехословаччини була тісно пов'язана для французьких військових з налагодженням її військово-політичний зв'язку з Польщею. Серйозні надії на створення польсько-чехословацького «фронту» покладалися на переговори, пов'язані з підписанням франко-чехословацького договору про союз і дружбу в січні 1924 р. Генеральний штаб Чехословаччини висловив згоду на можливе об'єднання. Також було заплановано франко-польсько-чехословацьку конференцію, яка мала намітити шляхи військового співробітництва трьох країн. Але конференція не відбулася, за однією з причин через те, що повідомлення про неї проникли в німецьку пресу, що викликало дипломатичні ускладнення, за іншою, через польсько-чехословацькі протиріччя [46, с.49]

Між Польщею та Чехословаччиною існувало суперництво за лідерство у регіоні. Вкрай загострили взаємні відносини та територіальні суперечки через Тешин, Яворину та Спіш, однак восени 1924 р. конференція послів схвалила краківський протокол вирішення питання Яворини. Обидві держави обмінялися послами та розпочали переговори щодо цілого комплексу взаємних проблем. У квітні 1925 р. у Варшаві було підписано низку договорів: торговий, з фінансових та правових питань та арбітражний. Союзники ЧСР по Малій Антанті вітали нормалізацію чехословацько-польських відносин, тим більше, що Румунія була також союзницею Польщі. Але жодних військово-політичних угод між Чехословаччиною та Польщею досягнуто не було. Переворот Пілсудського у 1926 р. ще більше віддалив дві країни одна від одної [72].

Г. Масарик, Е. Бенеш та інші поборники чехословацьких міжнародних позицій надавали зовнішньополітичному курсу патріотичного забарвлення, орієнтуючись на інтереси народу. Але фактично найголовнішим принципом чехословацької зовнішньої політики був захист власних інтересів. Вона відійшла від локальної та активно включалась в загальноєвропейську політику колективної безпеки. Ідея колективної безпеки визначила принципи ведення

зовнішньої політики новоствореної держави протягом міжвоєнного періоду, що можна яскраво побачити, у бажанні Чехословаччини утворити міцні союзи з країнами Малої Антанти, з Францією, СРСР [34].

Зусиллями чехословацької дипломатії вдалося реалізувати проект «Середньоевропейського Локарно». У листопаді 1927 р. країни Малої Антанти, а також Польща, Угорщина та Австрія погодилися на процедури врегулювання суперечок та застосування арбітражу [87].

Наприкінці серпня 1928 р. у Парижі Чехословаччина разом із Великобританією, Францією, Італією, Японією, Німеччиною, Бельгією та Польщею підписала так званий пакт Бріана – Келлога..

Не зважаючи на демократичний устрій всередині країни, варто пам'ятати, що на внутрішньополітичне, а особливо на зовнішньополітичне становище ще з початку 20-х років впливав фінансовий. Прямим результатом цього стала так звана п'ятірка, а згодом вісімка впливових лідерів коаліційних партій, які приймали важливі рішення не тільки без участі уряду і парламенту. Аналізуючи події міжвоєнного часу, відзначимо, що зовнішньоекономічні зв'язки та світова економічна криза відігравали не останню роль в розташуванні сил на міжнародній арені. Аналіз експортної політики ЧСР показує, що монополістичні та олігархічні угруповання мали вирішальний вплив на економіку держави та її зовнішню політику загалом, підпорядковуючи державні інтереси своїм корисливим [31, с. 35]. На зміну партіями «п'ятірки» був створений уряд «національної єдності» на чолі з Е. Бенешом. у цей період головні напрями зовнішньоекономічного курсу, зосереджувалися на збереженні після версальського устрою Європи, та збігалися з інтересами держав-переможниць, але водночас ставили Чехословаччину в певну залежність від них [80].

Роль німецького фактору в Чехословацькій політиці, була дестабілізуючою. З приходом до влади в Німеччині А. Гітлера значно пожвавився національний рух судетських німців, який отримав нацистське

забарвлення. Сам фюрер відкрито ненавидів чехів, а післявоєнну Чехословаччину сприймав, як «штучне породження Версалью». Тому і не дивно, що після анексії Австрії наступним об'єктом в низці територіальних амбіцій А. Гітлера стала Чехословаччина. [25].

Намагаючись «проковтнути» якомога більше територій, поки ще без європейської війни, німецький лідер, з тактичних міркувань, задумав провести анексію Чехословаччини у два етапи. Для цього він вирішив спертися, передусім, на судетських німців, які на той час складали п'яту частину населення цієї країни. Використовуючи Судетсько-німецьку партію (СНП) на чолі з К. Гейнлейном, він розгорнув діяльність щодо «перетягування» Судетів у склад Німеччини. На з'їзді партії СНП висунули вимоги надання широкої автономії північно-західним районам ЧСР, усунення економічної та національно-політичної «несправедливості», щодо німецького населення наприкінці 1918 р [26].

Економічна нестабільність особливо відчутно позначалася на стані прикордонних районів ЧСР, орієнтованих на експорт і фактично позбавлених підтримки з боку держави, що полегшувало завдання пропаганди, яка розпалювала ворожнечу німців до чехів.

Варто зазначити, що на той час Чехословаччина була демократичною країною з розвинутою економікою. Рівень життя її громадян був один з найвищих у Європі. Ця країна мала потужну армію з новітньою технікою, більша частина якої виготовлялася в Чехії. Крім того, держава була зв'язана воєнними союзами з Францією та СРСР. Але, не дивлячись на все це, стан Чехословаччини на міжнародній арені в геополітичних умовах зміцнення Німеччини не міг не викликати серйозних побоювань [80].

Таким чином, Чехословаччина прагнула встановити у Центрально-Східній Європі свій авторитет, спираючись на ідеї колективної безпеки, однак останні не врятували її від наростання німецьких інтересів.

2.2. Зовнішньо-політичні інтереси Румунії.

У міжвоєнний період ключовим елементом архітектури безпеки Румунії був франко-румунський союз [23, с.188].

Стратегічне значення окремих країн для забезпечення військової безпеки Франції не було однаковим. Найменшу роль цьому відігравала Румунія. Як у політичному відношенні, так і у військовому значення Румунії для безпеки Франції було не першорядним. Цій відносній слабкості політичних зв'язків відповідала і «розмитість» взаємних військових зобов'язань. Ключовим інструментом у цьому відношенні був секретний військовий протокол між Францією та Румунією від червня 1926 р. Він передбачав обмін думками між Генеральними штабами двох держав у разі їх співпраці у межах, встановлених Статутом Ліги Націй. Такий невизначений характер, пов'язаний з тим, що протокол був підписаний лише румунською стороною .

Ще цікавішою була історія з військовими контрактами Румунії, які мав здійснювати концерн Шнейдер-Крезю. Укладання цих контрактів 1929 р. стало складовою французької позики Румунії на стабілізацію її валюти – лея. Однак план зі стабілізації, розроблений Банком Франції, передбачав скорочення витрат, під які потрапили і військові контракти [82, с.35].

Т. Йонеску на засіданні сенату в лютому 1921 р. озвучив позицію уряду про організацію політичного життя у країні та захист прав румунів поза її межами [55]. Румунський уряд у 1920-х обрав миролюбну політику з сусідніми країнами. Ця теза, озвучена Т. Йонеску, буде повторюватися у програмах політичних партій, заявах королів Румунії і надалі. Окрім мирних відносин також вибрано Румунією шлях на створення оборонних союзів із Чехословацькою республікою, Королівством сербів, хорватів і словенців, Польщею на підставі спільних інтересів. Підняте питання про становище румунів за кордоном дало змогу Т. Йонеску говорити про дотримання прав

румунів як меншини у Греції, Болгарії та відсутність остаточного порозуміння щодо надання рівних прав румунам у Королівстві сербів, хорватів і словенців та сербам у королівстві Румунії.

Румунія знайшла собі природних союзників проти ревізії своїх кордонів серед країн, які мали територіальні протиріччя з СРСР (Польща) і боялися перегляду версальських кордонів (Мала Антанта) [17].

Французька політична стратегія, побудована на Локарнських угодах, насилу поєднувалася з можливістю надати пряму військову допомогу Польщі, про яку вели переговори військові, так і політика у сфері постачання озброєнь далеко не завжди гармоніювала з фінансово-економічними та політичними заходами Франції щодо країн Малої Антанти. Так, наприклад, політичні розбіжності Франції з Румунією зірвали виділення ейкредиту у грудні 1923 р. [55].

Франція всіляко підтримувала польсько-румунське зближення, що втілювалося в договір про взаємодопомогу від березня 1921 р., складений за зразком франко-польського договору лютого того ж року. Розвивалися і тристоронні військові контакти. На конференції у квітні 1924 р. у Варшаві розглядався випадок війни Франції, Польщі та Румунії на два фронти за одночасної мобілізації Німеччини та СРСР [18].

Польсько-чехословацький договір лютого 1925 р. був доповнений угодами між Румунією та Польщею, а також Югославією та Польщею [41]. В цілому, йшлося про спробу забезпечення транзиту озброєнь, які б поставлялися з Франції Середземним морем в порт Салоніки, правом економічної діяльності в якому Югославія мала за конвенцією з Грецією 1914 р., продовженої в 1923 р. Далі озброєння переправлялося б у румунське м. Тімішоара, звідки б прямувало до Польщі або румунськими залізницями, або чехословацьким. Надійність поставок цим шляхом серйозно залежала від характеру політичних відносин між

Польщею та країнами Малої Антанти, які були нестабільними, але в другій половині 1920-х рр., в цілому, характеризувалися співпрацею даних держав [41]

Договори Франції Румунією вписувалися в логіку балансування радянської загрози безпеки для Румунії. Цей союз був інструментом Франції з балансування політичного впливу. Так, укладання франко-румунського договору було прискорено приходом до влади в Румунії генерала Авереску, відомого своєю прихильністю до Італії та Польщі. Характерно і те, що текст угоди був підписаний у день ратифікації рейхстагом радянсько-німецького договору про нейтралітет [38].

Виступ керівництва НХП за підтримку відносин із Німеччиною у цей період став способом пошуку підтримки проти ревізіоністських прагнень Угорщини. У зв'язку з цим О.Гога здійснив візит до Німеччини, обговоривши з канцлером А.Гітлером проблему румунсько-угорських протиріч [6, с.185]

У 1929 р. Румунія приєдналася до протоколу Литвинова про дострокове введення в дію пакту Бріана - Келлога від 27 серпня 1928 р., що гарантувало Румунії неможливість військового втручання Радянського Союзу в бесарабське питання, що неодноразово підтверджувалося радянськими дипломатами. Все це давало Румунії певну впевненість у володінні краєм [29]

Протягом 1935-1936 р.р. проводилися організаційні заходи, створені задля уніфікацію організацій та створення єдиної партійної мережі країни., однак різноманіття думок щодо зовнішньополітичного курсу ускладнювало цей процес. Е.Д. Фагуре. висловився про А. К. Кузу, як особу, яка виступала проти договорів, що складали основу національного існування країн Центральної Європи. Фактично це перекреслювало всю закордонну політику, яка велася впродовж 10 років. Також критикував політика за його виступи проти Ліги Націй [53].

Національна аграрна партія спиралася на підтримку короля і зі сторінок преси та в парламенті намагалася довести, що політична система, що базується

на політичних партіях, буде загниваючою від основи та наводили як приклад нової системи режим Муссоліні в Італії. З 1933 р. партія пропагувала гасло «Румунія для румунів» та вимагала політичної домінації романізму, етнічної пропорційності в усіх функціях держави та на всіх підприємствах, а також в освіті. Визначною лінією поведінки партії був антикомунізм, а в зовнішньополітичній програмі – встановлення курсу на зближення з Німеччиною [53].

Наприкінці 1933 р. цараністський уряд К. Анджелеску пішов у відставку, а на початку січня 1934 р. новий кабінет очолював лідер «молодих націонал-лібералів» Г. Татареску, який у зовнішній політиці продовжував орієнтацію на Францію та Велику Британію. В умовах наростання загрози перегляду Версальської системи румунське правління стало робити кроки, спрямовані на підтримку процесу створення системи колективної безпеки в Європі. Так, у лютому 1933 р. Румунія підписала «організаційний пакт», який мав забезпечити консолідацію Країн Малої Антанти, та Лондонську конвенцію, де визначалося поняття «агресор». Румунське королівство, Греція Туреччина та Югославія у лютому 1934 р. об'єдналися у союзній Балканській Антанті [54].

У зовнішній політиці партія дотримувалася положення про захист держави та підтримання непорушності її кордонів. Виступали у програмі за зміну союзницьких відносин, у яких мали орієнтуватися на країни, здатні допомогти в реконструкції економіки. Звісно, мали діяти в рамках економічного та військового зближення із III Рейхом. При цьому керівництво дистанціювалося від нацистів, навіть А. К. Куза, представляючи партійний символ, наголошував на відмінності НХП від нацистської організації [52].

Після виступу в парламенті В. Антонеску А. Куза висловився щодо небажаності зміни зовнішньополітичного курсу. У 1936 р. мав місце візит О. Гоги до Німеччини та зустріч з А. Гітлером, під час якої обговорювали проблему угорсько-румунських протиріч. Тоді порушувалося питання про посередництво

Німеччини у справі ревізії мирних договорів на користь «територіальної недоторканності» Румунії [38].

1 березня 1936 р. відбулися збори до Джурджу, де обговорили проблеми внутрішньої та міжнародної політики. Саме тут лідерами висловили побажання негайного віддалення від Франції та зближення з Німеччиною. 30 травня 1936 р. у Кишиневі за участю А.К.Кузи пройшов конгрес НХП. Помітне місце у промові голови партії зайняло питання зовнішньої політики, адже говорив він про зближення з Італією та Німеччиною, вихід країни із системи відносин, що утворилися в результаті світової війни, незгоду з діями Народного фронту у Франції. Прихильно висловився А.К.Куза про «ідеал конструктивного націоналізму», який пов'язував з Італією Б.Муссоліні та Німеччиною А.Гітлера. Запевнив присутніх, що у разі здобуття влади НХП змінить буржуазну демократію на тоталітарний, диктаторський режим. 17 червня 1936 р. в Яссах поширили маніфест НХП з протестом проти намірів уряду порозумітися з СРСР на основі договору про взаємну допомогу і проти призначення Л.Блюма главою французького уряду. Останній викликав протест у зв'язку зі своїми діями проти територіального ревізіонізму. У листопаді 1936 р. у Бухаресті відбувся загальний конгрес партії під антикомуністичними, антисемітськими гаслами. У черговий раз прозвучали висловлювання симпатій до італійського фашизму, а міжнародне становище оцінили як перебування світу на межі катастрофи, пов'язуючи це з комунізмом, названим хворобою, що виникла внаслідок війни [35].

До січня 1937 р. ясними ставали наміри НХП, яка обіцяла у разі приходу влади реалізувати власну програму. У лютому 1937 р. в організації НХП було висловлено деяку недовіру Малій Антанті щодо ведення зарубіжної політики її учасниками. Власне невдоволення націонал-християн викликали досить дружні стосунки Малої Антанти із Францією та Росією (СРСР) [35].

Таким чином, зовнішньополітична діяльність Румунії, була тісно пов'язана з внутрішньополітичною стабільністю та економічними питаннями.

2.3. Діяльність Королівства Сербів, Хорватів та Словенців (Югославії) на зовнішньополітичній арені в умовах внутрішньої боротьби.

За підсумками Великої війни у грудні 1918 р., не без підтримки Французької Республіки, на карті Європи з'являється нова балканська держава, що увібрала в себе різноманітні, відмінні в історичному, політичному, культурному, національному та релігійному плані регіони – так було створено Королівство Сербів, Хорватів і Словенців, яке з першого ж дня свого існування, роздиралося масою внутрішніх протиріч [19].

З перших днів виникнення КСХС орієнтувалося у своїй зовнішній політиці на Францію. Це пояснюється, головним чином, економічною залежністю, а також збігом інтересів двох країн на Балканському півострові та в Дунайському басейні внаслідок Першої світової війни [44].

У 20-х роках. Гаспарі у своїх мемуарах так висловив своє ставлення до результатів Паризької конференції: «незважаючи на сараївське злодіяння, яке призвело до світової війни, Сербія на конференції в Парижі отримала привілейоване становище і перетворилася на Югославію». Відзначимо, що до початку війни Сербія мала населення 4 млн. осіб, а після підписання миру стала 12 млн. державою, такі зміни відбулися шляхом «анексії хорватів, чорногорців і словенців, які не бажали бути під сербською владою» [Цит за 70, с. 140].

КСХС утворила «суміш народів, які не виявляли особливої любові до сербського уряду» [Цит за 70, с. 142]. Однак, белградський уряд більше турбувала можливість реставрації Габсбургів. У зв'язку із цим в Югославії як опіум для лікування внутрішніх бід використовували «угорську небезпеку». Угорська делегація на додаток ня до початкового проекту свого договору з КСХС вимагала розширення гарантій захисту своїх співвітчизників

на території колишньої Габсбурзької монархії. Італія виступила у підтримку Угорщини. Незважаючи на протест з боку КСХС, Румунії та Чехословаччини проти додаткових поступок угорській стороні, до статті 44 договору з Угорщиною було додано пункт про захист угорських меншин у Югославії [93].

У 1920 р. було закладено основу Малої Антанти. КСХС змушене було шукати собі союзників серед зацікавлених у збереженні післяверсальського статус-кво держав. Третя Республіка Франції, ставши одним із гарантів збереження основ Версальського миру, була стурбована проблемами стабільності в центральному та південно-східному регіоні Європи. Глави французького уряду вірили, що стабільність має врятувати Європу від нової трагедії [89, с. 1].

Зі створенням французької системи угод уряду Третьої Республіки та Королівства Сербів, Хорватів і Словенців переходять на етап активної політичної взаємодії; така співпраця була оформлена за допомогою укладання 11 листопада 1927 р. договору про дружбу терміном на 5 років (потім договір було продовжено 28 жовтня 1932 р.), підписаного в Парижі міністрами закордонних справ А. Бріаном та В. Маринковичем. Головний зміст цієї угоди полягав у узгодженості сторін про негайну взаємодопомогу у разі неспровокованого нападу третьої держави – противник не називався, але, безперечно, – таким ворогом була Італія [47]. Італія межі 1920–30-х гг. вважалася противником як для Югославії, так і для Франції через свою активну зовнішню політику в регіоні. Країна під керівництвом Муссоліні прагнула стати лідером у Південно-Східній Європі, а тому пропонувала проекти багатосторонніх союзів, прагнучи послабити французьку систему колективної безпеки [77].

Складна внутрішньополітична ситуація у КСХС змусила наприкінці 1928 р. короля Олександра вирушити до Франції. У Парижі йому дали зрозуміти, що франко-югославський договір втратить своє значення, якщо в державі не буде забезпечений «міцний режим». Французька газета «Тап»

писала: «Небезпека важкого політичного кріпосництва в Югославії привертає загальну увагу до положення на Балканах» [Цит за 36].

Англія та Франція не бажали розпаду Югославії. Королівська Югославія була потрібна як знаряддя антирадянської політики на Балканах, а також як жандарм в Південно-Східній Європі, де революційний і національно-визвольний рух набував все більшого розмаху. Дипломатичні представники Франції та Англії в Югославії наполягали на досягненні угоди між керівними колами Белграда та хорватської і словенської еліти [30].

1 грудня 1928 р. уряд Корошеца подало у відставку. Король Олександр, маскуючи підготовку державного перевороту, провів кілька консультацій з лідерами партій. Переконавшись у тому, що він не зустріне серйозного опору, король 6 січня 1929 р. здійснив переворот.

У своїй зовнішній політиці уряд монархо-фашистської диктатури, як і у попередні роки, орієнтувався на Францію і лише пізніше, з приходом гітлерівців до влади, в правлячих колах Югославії намітилася тенденція до зближення з фашистською Німеччиною. Відносини Югославії з її сусідами Австрією, Угорщиною, Болгарією та Грецією, як і раніше, залишалися неврегульованими. Югославський уряд домогся деякого поліпшення відносини з Грецією, уклавши з нею договір про дружбу і арбітражі (27 березня 1929 р.). Однак питання про використання югославами Салонікського порту залишився невирішеним, оскільки цьому перешкоджала грецька влада. Відносини Югославії з Болгарією та Угорщиною аж до середини 1933 р. залишалися напруженими. Це змушувало Югославію прагнути зміцнення союзу з Францією та співпраці з Чехословаччиною та Румунією [77].

На рубежі 1932–1933 років. італо-югославські та італо-французькі відносини значно загострилися: зростання ревізіонізму в Італії, а також безпосередніми територіальними претензіями на деякі регіони Югославії, зокрема Далмацію. І призвели до збройного конфлікту на балканському

півострові – до кордонів були сконцентровані війська Королівства Югославії та Третьої Республіки. Поступово напруження починало спадати, проте до 1934 р. проблемність у відносинах Італії з Францією та Югославією так і не було знято – італійське питання залишалося відкритим, заважаючи встановленню загальноєвропейської системи колективної безпеки [44].

Прихід до влади Муссоліні посилив і до певного балканську орієнтацію югославської зовнішньої політики. Якщо Чехословаччина і Польща мали виконувати функцію другого фронту у разі потенційної війни Франції з Німеччиною, то аналогічну функцію, але вже у разі потенційної війни з Італією, з погляду французьких військових та політиків, мала виконувати Югославія [93]. Попри це військові відносини Франції з Югославією відігравали меншу роль порівняно з французькими контактами з Чехословаччиною, Румунією та Польщею. Пояснюється це тим, що найбільш важливим для Франції були союзники, які могли воювати з Німеччиною, а не з Італією. Військові зобов'язань Франції щодо Югославії мало чим відрізнялися від тих, що існували у франко-румунських відносинах [41]

На сторінках французьких газет така політична ситуація вилилася в активну агітацію за співпрацю Югославії з Францією, зазначалося, що «мінімальні вигоди, які може отримати Югославія від того чи іншого договору з Німеччиною, ніколи не зможуть зрівнятися в її очах із тією роллю, яку відіграє Франція у її житті» [Цит за 36]. Однак після Марсельської трагедії 9 жовтня 1934 р. і зміни глав уряду поступово почало зменшуватися об'єми співпраці.

Ще одне доповнення до ідеї коаліції держав у Східній Європі - Балканська Антанта, укладена 9 лютого 1934 р. в Афінах за участю Югославії, Румунії, Греції та Туреччини. Стаття I пакту підкреслювала, що «Греція, Румунія Туреччина і Югославія» взаємно гарантують безпеку всіх балканських кордонів». Одночасно з пактом був підписаний таємний протокол, який передбачав взаємну допомогу у випадку агресії. Таким чином цей документ

забезпечував Югославії допомогу з боку ряду балканських країн у випадку конфлікту з Італією. Пакт спрямовувався на збереження територіального статус-кво на Балканах. Югославії та Румунії, довелося створювати союз цей без участі Болгарії та Албанії, оскільки останні ставили умовою свого приєднання до блоку виконання їх територіальних претензій. Пакт певною мірою обмежував сферу втручання фашистських країн – Італії та Німеччини – у справи Південно-Східної Європи [22]. Однак, прагнучи забезпечити свій тил у випадку воєнної сутички з Італією, Югославія поновила переговори з Болгарією, в результаті чого між ними був укладений, торговий договір. План двосторонньої болгаро-югославської угоди зачіпав інтереси всіх країн, об'єднаних у Балканському пакті. Умови останнього вимагали згоди всіх його учасників на укладання такого договору. Для Югославії майбутня серія договорів Болгарії з іншими державами балканського пакту визначалася як засіб забезпечення болгарського нейтралітету на випадок сутички з Італією [44].

Переговори про врегулювання італо-югославських відносин складна частина історії Югославії. Італія давала зрозуміти, що вона не збирається відмовлятися від своїх претензій на Балкани, зокрема Албанію, а Белград розцінював ці дії, як пряму загрозу безпеки Югославії. Англійський посол в Белграді Гендерсон у повідомленні для англійського МЗС про Югославію писав; «Якщо Югославія все-таки опиниться в руках Німеччини, то не хто інший, як Італія штовхне її туди». З весни 1934 р. почали виявлятися перші ознаки зближення Югославії та Німеччини: переговори про укладення торгового договору завершилися його підписанням у травні 1934 р [23].

Зміна курсу зовнішньої політики Югославії не в останню чергу визначалась і економічними причинами. Світова економічна криза 1929-1933 рр. серйозно послабила позиції Франції. Женевська сесія постійної Ради Малої Антанти 1934р. схвалили франко-італійське зближення та підтримала Східний

пакт, підкреслюючи, що це зближення обмежить можливості німецького проникнення в країни Дунайського басейн [16].

Договір про нейтралітет або «Політичні угоди» між Італією та Югославією були підписані в Белграді 25 березня 1937 р.. У цілому договір приносив Югославії ряд вигод: відмова від територіальних претензій до Югославії, поліпшення становища югославських національних меншин в Італії, можливості для розширення торгівлі з Італією на вигідних умовах. З іншого боку, Югославія зобов'язувалась визнати анексію Італією Ефіопії та італійські «права» в Албанії. Укладений договір означав послаблення союзу Мала Антанти та французького впливу у Південно-Східній Європі [20].

Таким чином, Югославська політика у міжвоєнний період базувалася на пошуках союзника, що міг захистити її Балканські інтереси.

РОЗДІЛ 3. БЕЗПЕКА ДЕРЖАВ В УМОВАХ РОЗПАДУ МАЛОЇ АНТАНТИ.***3.1.Посилення німецьких інтересів у Центрально-Східній Європі.***

Намагаючись приховати за гуманістичною ідеєю права націй на самовизначення власні геополітичні та гео економічні інтереси країни переможці фактично досягли протилежного результату. Незважаючи на відчайдушні прагнення переможців за допомогою версальських угод позбавити Німеччину її статусу, виконати це завдання не вдалось. «Німеччина не була послаблена до тієї міри, яку часто припускали у 20-ті роки.» [66, с. 13].

Гарантії захисту прав національних меншин, закріплені на Паризькій конференції світу, зумовлювалися не ідеалістичними та гуманними мотивами справедливості, а прагматичними спонуканнями представників політичних еліт. Від укладання Тріанонської угоди змістом угорської зовнішньої політики стала його ревізія для відновлення «Корони Святого Стефана». Угорський ревізіонізм мав експансіоністський характер, претендуючи не лише на встановлення нероздільного панування в Карпатах. Загострення протиріч з Малою Антантою змушувало Угорщину шукати підтримки свого ревізіонізму в Німеччині та Італії, проводячи політику балансування між ними [65].

Після підписання Версальського, Сен-Жерменського та Тріанонського мирних договорів Прага особливого значення надавала дотриманню в Центральній Європі. Чехословаччина була зацікавлена у врегулюванні польсько-радянського конфлікту та польсько-німецьких суперечок через Верхню Сілезію, виявляла велику активність у боротьбі проти спроб Угорщини ухилитися від виконання умов договору. Чехословаччина прагнула відігравати провідну роль у Центральній Європі та використала всі засоби для консолідації міжнародних відносин у регіоні. Чехословаччині вдалося зобов'язати Австрію відмовитися від підтримки судетських німців, тимчасово ізолювати її від Німеччини та

Угорщини, нейтралізувати та наблизити до Малої Антанти. Велике значення чехословацька дипломатія надавала збереженню єдності Великої Антанти [58].

Діяльність ЧСР з консолідації Версальської системи у Європі суперечила інтересам Німеччини. Зовнішньополітичний курс Веймарської республіки було спрямовано вирішення завдань протилежного характеру: співпраці з Австрією, Угорщиною та Радянською Росією, державами, зацікавленими у руйнуванні Версальської системи. Укладання радянсько-німецького Рапальського договору (16 квітня 1922 р.) супроводжувалося подальшим розмежуванням інтересів Великобританії та Франції, а також загостренням внутрішньополітичної боротьби з питань зовнішньополітичної орієнтації серед країн Центрально-Східної Європи. У ЧСР Рапальський договір викликав посилення активності судето-німецьких політичних партій, які виступили із різкою критикою зовнішньої політики Праги, відкидаючи її односторонню орієнтацію на Францію, і вимагали встановлення дружніх відносин із Німеччиною та Радянською Росією. Чехословаччина зміцнила свої міжнародні позиції та внутрішньополітичну стабільність напередодні міжнародно-політичної кризи, спричиненої крайнім загостренням репараційного питання, частково розширивши зв'язки з Радянською Росією і Веймарською республікою [67].

На початку 1923 р. французький уряд ухвалив рішення на користь односторонніх силових заходів щодо забезпечення виконання умов Версальського договору про репарації. 11 січня французькі та бельгійські війська зайняли Рурську область. Але французька військова ініціатива показала -нездатність Франції самостійно вирішити німецьке питання навіть силовими методами. Рурська акція викликала міжнародну кризу, прискорила розпад англо-французької Антанти, призвела до ізоляції Франції і в той же час сприяла зміцненню військової та політичної співпраці Німеччини з СРСР та Угорщиною [75].

Розрахунки Парижа на те, що його підтримають східноєвропейські союзники і, зокрема, ЧСР не справилися. Визнаючи незаперечні права Франції на німецькі репарації, Чехословаччина, проте, дистанціювалася від франко-бельгійської акції, зайнявши щодо Німеччини позицію нейтралітету. Прага була стурбована тим, що рурська криза викликала зростання націоналістичних настроїв у Німеччині та Угорщині, активність судето-німецьких політичних партій у ЧСР та прихильників ідеї світової революції в СРСР, внаслідок чого різко зросла напруженість у міжнародних відносинах у Центрально-Східній Європі. Спроби французької дипломатії та військових кіл впливати на зовнішню політику ЧСР на цьому етапі та нав'язати угоду про військове співробітництво виявилися безрезультатними. ЧСР пішла на зближення з Великобританією, позиція якої у німецькому питанні була їй ближчою. Але Великобританія уникала втручатися у міжнародні відносини на континенті, тоді як Франція була гарантом безпеки Чехословаччини та непорушності всієї Версальської системи. Тому Прага закликала до відновлення спільних дій Антанти [81].

У зв'язку з цим, підписання договору про союз і дружбу між Францією та ЧСР, було досить помилковим стратегічним рішенням чехословацької еліти. Берлін розцінив як антинімецький пакт. Включення до нього статті про вжиття спільних заходів «перед будь-якої спроби відновлення династії Гогенцоллернів у Німеччині» розглядалося на Вільгельмштрассе як втручання у внутрішні німецькі відносини. Крім загострення відносин із Німеччиною франко-чехословацький договір викликав охолодження відносин ЧСР із Великобританією, Італією та Польщею [72].

Поряд з цим Чехословаччина втрачала власний міжнародний вплив. Пряме співробітництво Великобританії, Франції та Німеччини в період обговорення та прийняття плану Дауеса виключало необхідність у посередницьких послугах Чехословаччини. Крім того, ухвалення плану Дауеса знаменувало дипломатичну поразку Франції, яка була гарантом безпеки ЧСР, та посилення міжнародних

позицій Великобританії та США. Прийняття плану Дауеса стало першою великою зовнішньополітичною перемогою Німеччини, яка розраховувала, що він започаткує мирну ревізію Версальського договору [91].

У новій міжнародній ситуації чехословацька дипломатія активізувала свою роботу в Лізі націй, прагнучи перетворити її на ефективний інструмент боротьби з будь-якою агресією. Міністр закордонних справ Е. Бенеш взяв активну участь у розробці загальноєвропейського гарантійного пакту (так званого Женевського протоколу), який був 2 жовтня 1924 р. схвалений асамблеєю Ліги націй. У Берліні розцінили Женевський протокол поруч із планом військового контролю у переможених країнах, також прийнятим Лігою націй, як підтримку лідируючої антинімецької ролі Франції у справах. Берлін скористався відмовою британського уряду від ратифікації Женевського протоколу і запропонував замість нього проект Рейнського гарантійного пакту, який передбачав участь Німеччини як рівноправного партнера та гарантію кордонів лише на заході [80].

Німецька ініціатива містила ревізійні тенденції, які можна було помітити неозброєним оком. Чехословацька дипломатія зробила низку спроб розповсюдити Рейнський пакт на Центральну Європу. Вона наполягала на наданні однакових гарантій безпеки як західним, так і східним сусідам Німеччини, на збереженні Женевського протоколу, на вступ Німеччини до Ліги націй, що мало б пов'язати її зобов'язаннями дотримуватися Статуту Ліги. Після того, як більшість пропозицій ЧСР було відхилено, і стало очевидним, що гарантійний пакт не вдасться поширити на східні кордони Німеччини, Прага спробувала надати чехословацько-німецькому арбітражному договору, який мав бути укладений у Локарно, характер пакту про ненапад. Проте Берлін відкинув цю пропозицію, і Чехословаччина, як і Польща, змушена була задовольнятися арбітражним договором з Німеччиною. [37]

Локарнська конференція відобразила глибокі зміни, що відбулися у системі міжнародних відносин у 1924-1925 рр. Локарно сприяло зміцненню міжнародних позицій Німеччини. Рейнський пакт для Німеччини був першим договором, який вона підписала із союзниками на паритетних засадах. Зобов'язання, які взяла за Рейнським пактом Німеччина, взяли на себе й інші західноєвропейські держави. Гарантії безпеки поширювалися не лише на Францію та Бельгію, а й на Німеччину. Надаючи однакові гарантії для Франції та Німеччини, тим самим обмежилися дії договорів Парижа з Польщею та Чехословаччиною у разі виникнення для них загрози з німецької сторони.

Зміна співвідношення сил між європейськими державами на користь Великобританії та Італії була на користь Німеччині. Італія, підписавши гарантійний пакт, не виявляла великого інтересу до проблем на Рейні, але могла скласти конкуренцію Франції в Центральній-Східній Європі, послаблюючи вплив Парижа в регіоні. На руку Берліну була британська політика: гарантувавши лише західні кордони Німеччини, Лондон виявив індивідуальність до її східних сусідів. Це відкривало для Німеччини перспективу відновлення свого впливу в Центральній-Східній Європі, про що свідчить постановка Штресеманом завдання німецької зовнішньої політики: захист інтересів німців, що живуть за кордоном, зокрема, надання повної культурної автономії німцям у ЧСР та включення їх представників до складу чехословацького уряду, коригування німецько-польського кордону, підготовка аншлюсу Австрії [67].

Чехословаччина не могла нічого протиставити зростаючому впливу Німеччини, ні Румунія, ні Югославія не бажали втягуватися в німецько-чехословацький конфлікт. Спроби ЧСР зміцнити своє міжнародне становище закінчилися невдачею: від створення Дунайського пакту, покликаного на зразок Рейнського пакту гарантувати кордони в Центральній Європі, ухилилися Австрія, яка не бажала обмежувати маневреність своєї зовнішньої політики, і

Угорщина, яка не збиралася пов'язувати себе зобов'язаннями відмови від будь-яких територіальних домагань і уникала підписання колективного договору [35].

У 1935 році Гітлер у односторонньому порядку денонсував Локарнські угоди, і у березні 1936 року німецькі війська зайняли Рейнську область. Відомо, що, посилаючи війська в Рейнську демілітаризовану зону в 1936 р., гітлерівці сумнівалися в успіху своїх дій. Проте Захід розв'язав їм руки [71].

ЧСР предналася до англо-французької політики «невтручання» в Іспанії, а президент Е. Бенеш дав згоду на проведення перемовин з Німеччиною щодо укладення двостороннього договору. Проте ці контакти з ініціативи ініціативи німецької сторони на початку 1937 р. були припинені. Усі зусилля чехословацького уряду подолати зовнішню ізоляцію були марними.

У Дунайському басейні і Балканах стикалися інтереси держав, тому малим державам Південно-Східної Європи доводилося постійно лавіювати, тому у своїй політиці, вони постійно скочувалися «до позиції блоку агресорів». Про це свідчили приєднання Угорщини до «антикомінтернівського пакту», зростання впливу Німеччини та Італії на уряди Болгарії, Румунії, Албанії та Югославії [44].

Обстановка, що у Дунайському басейні і Балканах після 1934 р., продовжувала залишатися напруженою. Югославія відчувала небезпеку свого становища між фашистською Італією та гітлерівською Німеччиною. Нейтралітет Югославії набував важливого значення для італо-фашистської дипломатії. Щоб послабити країни Малої та Балканської Антанти, Муссоліні доручив міністру Чіано розпочати переговори про італо-югославську угоду. Переговори зустріли у Белграді сприятливо: 25 березня 1937 р. підписали «договір про дружбу» між Італією та Югославією. Німецько-італійська преса зустріла італо-югославський договір гучним схваленням. Вона вбачала у ньому удар, завданий французькій системи союзів. «Якщо Італія прагне угоди зі своїм сусідом на Адріатичному морі, Югославією, – заявляла передовиця газети «Frankfurter Zeitung», – то вона

робить це, розуміючи, що така угода не укладається у рамки французької системи безпеки; більше того ця система стає непотрібною» [Цит за 23].

Ревним провідником політики Італії та Німеччини став югославський прем'єр Стоядинович. Він розпочав переговори з Болгарією, яка стояла в опозиції до Балканської Антанти, та з Угорщиною, проти якої спрямований був договір Малої Антанти. Ці переговори закінчилися укладанням болгаро-югославського пакту про дружбу. Це була нова поразка французької дипломатії [23].

Французький уряд спробував вплинути на сесію Постійної ради Малої Антанти в Белграді 1 – 2 квітня 1937 р. На сесії обговорювався проект чехословацького уряду про взаємну допомогу, який протиставлявся двостороннім договорам про нейтралітет, які наполегливо нав'язувалися Німеччиною та Італією. Проте белградська сесія Малої Антанти не виправдала розрахунків французької дипломатії: проект чехословацького уряду було знято з порядку денного, а Мала Антанта рухалася до занепаду [52].

Одним із найбільш гарячих прихильників подальшої боротьби Малої Антанти за колективну безпеку був міністр закордонних справ Румунії М. Титулеску. Натомість німецько-фашистська дипломатія вирішила усунути міністра закордонних справ Румунії. На румунського короля одночасно з Берліна і з Варшави був сильний тиск. Наслідком була відставка Титулеску та різкий поворот румунської політики у бік Німеччини. У Румунії широко розгорнулася робота гітлерівської агентури, знаряддям якої стала військово-фашистська організація «Залізна гвардія». Віддаленню Румунії від Франції та остаточному підпорядкуванню її німецько-фашистського впливу ревно допомагав міністр закордонних справ Польщі полковник Бек. У квітні 1937 він наполегливо переконував румунський уряд взяти участь у блоці нейтральних держав, який має бути створений під керівництвом Німеччини як перешкода проти «більшовизму» та як плацдарм для майбутньої війни проти СРСР [38].

Німецько-фашистська дипломатія відривала від Франції її союзників; так готувалося оточення Чехословаччини, яка найдовше зберігала вірність Франції та своїм союзним зобов'язанням.

У подіях, пов'язаних із захопленням Австрії, країни Малої Антанти проявили себе прислужницьким по відношенню до Німеччини. В офіційній заяві уряду Югославії, опублікованій 14 березня 1938 р., аншлюс оголошувався «внутрішньою справою німецького народу», а через кілька днів прем'єр-міністр Югославії М. Стоядинович привітав через німецького посланника в Белграді Німеччину з «поверненням» Австрії. Румунський король Кароль II також поспішив запевнити німецького посланця в Бухаресті, що він здавна вважав аншлюс неминучим [24].

«Існування новітніх незалежних, але дуже вразливих держав Центрально-Східної Європи, узаконених західними союзниками-переможцями, схилило політичний та дипломатичний баланс на користь Німеччини. Це перш за все створювало буфер проти повені більшовицької революції, потім спонукало радянську Росію до співробітництва з Німеччиною у 20-ті роки, а згодом і розпаду цього регіону 1939-1940 рр. і максимально розладнало зусилля радянсько-західної співпраці, спрямованої проти нацистської Німеччини наприкінці 30-х років, оскільки Захід тоді утримувався у своїх зобов'язаннях щодо тих держав, аби розрахуватись з Радянським Союзом за таке співробітництво, жертвуючи справжньою незалежністю Центрально-Східної Європи» [59, с. 13-14]

Таким чином, посилення німецьких позицій у Центральній Європі після ремілітаризації Рейнської області з одного боку, сприяло пошукам нових шляхів протидії зростанню німецького впливу, а з іншого боку було закономірним процесом розпаду Версальської системи.

3.2. Політика взаємної безпеки 1935 р.

В першій половині 1930-х рр. Мала Антанта успішно функціонувала: союз трьох країн передбачав уніфікацію економічних та зовнішньополітичних інтересів країн. Однак з приходом до влади в Німеччині нацистів почався процес дестабілізації міжнародного становища.

Саме гітлерівці поставили собі за першочергове завдання ліквідацію Версальської системи та підтримуваного нею територіального статусу кво. В цих умовах зовнішня політика ЧСР була спрямована на збереження союзницьких відносин з Францією як гарантом цілісності республіки. У липні 1933 р. уряди ЧСР, Румунії, Югославії, підписали з СРСР угоду про визначення поняття «агресія». Проте СРСР відмовлявся від прийняття зобов'язань з надання допомоги союзникам Франції, Югославії та Румунії в межах французько-радянських домовленостей [2, с.120.].

Питання про взаємини з Радянською державою довгий час породжувало протиріччя всередині Малої Антанти. Хоча лідери всіх країн Малої Антанти в рівній мірі вороже ставилися до Радянської держави, кожна з країн блоку, виходячи з власних інтересів, проводила свою специфічну політику по відношенню до неї. Встановлення в 1933 р. гітлерівської диктатури в Німеччині, постійна загроза з боку хортистської Угорщини, імперіалістичні устремління фашистської Італії створювали певну небезпеку для держав Малої Антанти. Ця ситуація об'єктивно сприяла як налагодженню співпраці Малої Антанти з Радянським Союзом, так і консолідації самого блоку. У зв'язку з цим 16 лютого 1933 р членами Малої Антанти був підписаний Організаційний пакт, який хоч і зміцнив їх союз, але не міг усунути існуючі між ними протиріччя і відмінності їх зовнішньополітичних цілей [60].

На відміну від Польщі, яка підписала з Німеччиною угоду «Про мирне розв'язання суперечок», уряд ЧСР відмовився. Реальну небезпеку для країн Центрально- Східної Європи становили прагнення укласти «Пакт чотирьох»

(Велика Британія, Франція, Італія, Німеччина), запропонований у березні 1933 р. італійським «дуче» Б. Муссоліні, який передбачав можливість ревізії Версальської системи [64].

Його первісний варіант ізолював малоантантівській блок від Франції. Спільними зусиллями країн Малої Антанти вдалося домогтися вилучення питання про ревізію мирних договорів з остаточного тексту пакту. Головна зовнішньополітична ідея Великої Британії зводилась до підписання «пакту чотирьох». В цьому відношенні ситуація з Чехословаччиною ставала своєрідним зондуванням позиції німецької сторони. Вимушена згода з Пактом чотирьох держав виявила неспроможність Малої Антанти грати роль «п'ятої великої держави» в Європі

В цих умовах Франція, висунула ідею створення системи колективної безпеки у Східній та Центральній Європі – укладення «Східного пакту». У межах якого Франція, СРСР, Польща, ЧСР, Німеччина та Прибалтійські країни мали взяти на себе зобов'язання про взаємодопомогу у випадку початку війни. Однак, у березні 1935 р. Німеччина запровадила військову повинність, чим порушила умови Версальського договору, а потім разом з Польщею відмовилася підписати пакт [70, с 166.].

Уряд ЧСР відмовився від окремої угоди з Німеччиною, «Про мирне розв'язання суперечок», однак «бажаючи зміцнити мир у Європі та гарантувати національну безпеку, територіальну цілісність та незалежність держав» [11] підтримав радянсько-французький договір «Про взаємну допомогу» від 2 травня 1935 р., підписаний їх представниками В.П. Потьомкіним та П. Лавалем.

16 травня того ж року Чехословаччина уклала з Радянським Союзом союзницький договір, підписаний С. Александровським і Е. Бенешом. Стаття друга згаданого договору передбачала негайну взаємну допомогу і підтримку у разі, якби одна зі сторін стала предметом не спровокованого нападу з боку будь-якої європейської держави [11].

Слід відзначити, що у протоколі, підписаному одночасно з договором, уточнювалося, що «обидва уряди визнають, що зобов'язання взаємної допомоги діятимуть між ними лише тоді, коли допомогу стороні – жертві нападу буде надано з боку Франції» [11]. Така умова була включена до договору на пропозицію чехословацької сторони, адже зовнішня політика ЧСР була спрямована на збереження союзницьких відносин з Францією як гарантом цілісності країни. Договір з Радянським Союзом чеський уряд розглядав як політичний інструмент проти наростаючого тиску Німеччини в Центральній Європі [15, с.168].

Ці документи кардинально «змінити ситуацію в правовому полі міжнародних відносин. Ідея колективної безпеки була фактично реалізована у складі лише трьох учасників – СРСР, Франції та Чехословаччини. було створено систему малої колективної безпеки». Це відкладало на невизначений термін реалізацію планів Пілсудського, Гітлера та японських мілітаристів [45, с.130].

«І в Угорщині, і у Польщі в цей період були спільні інтереси: антирадянське, антикомуністичне і ненависть до Чехословаччини»/ У службовій записці будапештського МЗС, створеної напередодні візиту 19 жовтня 1934 р. прем'єр-міністра Д. Гембеша до Варшави, наголошувалося на геополітичній важливості приєднання Підкарпатської Русі до Чехословаччини, що зумовлювало «загальний угорсько-польський інтерес». Відзначалася оптимальність встановлення спільного угорсько-польського кордону та одночасно нездійсненність цієї мети на той момент. Її досягнення ставилося в залежність від такого фактора, як час. Зміни політичної обстановки в європейських міжнародних відносинах, що сприяли початку процесу коригування режимом «санакції» участі Вежбової у «східних планах», ніяк не вплинули на тенденції, що мали місце у польсько-чехословацьких відносинах [45].

25 березня 1935 р. залишив Варшаву тодішній посланник ЧСР Вацлав Гірса. Незабаром за цим двосторонні відносини зазнали загострення внаслідок ескалації тешинського конфлікту, який спалахнув у липні – жовтні 1935 р. Демонстрації та газетні кампанії призвели до кризи в польсько-чехословацьких відносинах, що досягла своєї кульмінації восени, коли вона поширилася і на дипломатичну сферу: були відкликані польські та чехословацькі консули, а Прагу залишив посланник В. Гжибовський. Обрання 18 грудня 1935 р. президентом ЧСР Е. Бенеша «перекреслювало можливість будь-якої угоди Варшави з Прагою, бо в польському таборі не вбачали жодних спільних цілей, а взаємна ворожість Бека та Бенеша виключала будь-які особисті контакти» [60].

Спочатку лише Румунія виявила готовність підтримати радянсько-франко-чехословацьку систему договорів, і румунський міністр закордонних справ М. Титулеску розпочав переговори про укладання договору з СРСР, аналогічного радянсько-чехословацькому. Але це було скоріше винятком.

Під час радянсько-румунських переговорів навесні 1936 р. Міністр закордонних справ Польщі Бек, на подив дипломатичних кіл, наприкінці травня здійснив візит до Белграда, де йому незабаром вдалося досягти порозуміння зі Стоядиновичем. В результаті Югославія, погрожуючи піти на розкол Малої Антанти, чинила сильний тиск на Румунію. Зокрема, внаслідок спільного польсько-німецького тиску на Югославію було зірвано підписання радянсько-румунського договору, який мав доповнити радянсько-чехословацьку угоду 1935 р., а також укладання нового пакту Малої Антанти, що передбачав гарантію проти будь-якого агресора, насамперед проти нацистського рейху [57].

На формування позиції Румунії в передмюнхенські дні зростав вплив її союзу з Польщею. Польсько-румунське співробітництво мало як антирадянський, так певною мірою і античехо-словацький характер. Румунський уряд запевняв Варшаву, що він не зробить жодних кроків без узгодження зі своїм польським союзником. Союз із Польщею, заявив 23 вересня

1938 р. в бесіді з Чіано румунський посол у Римі А. Замфіреску, матиме для Румунії більше значення, ніж зобов'язання щодо Праги. Тому у разі радянсько-польських ускладнень через Чехословаччину Румунія буде на стороні Варшави, а не Праги. Що ж до угорських домагань до Чехословаччини, то посланник вважав цілком природним, якщо до Угорщини відійдуть території з переважним угорським населенням. Румунський посланник також просив Італію вплинути на Будапешт, щоб угорська сторона не робила таких жестів, які б ускладнили міжнародне становище Румунії з урахуванням її зобов'язань щодо пакту Малої Антанти. Тодішній румунський міністр іноземних справ Г. Татареску зазначав: «У разі конфлікту лише між Німеччиною та Чехословаччиною союзні договори Румунії з Польщею та країнами Балканської Антанти зобов'язують її залишитися нейтральною. Якщо Франція втрутиться в конфлікт, Румунія – в обхід своїх зобов'язань – теж була б схильна до втручання в нього, але поставила б питання про своє втручання в залежність від попередньої угоди з Польщею» [Цит за 24].

Що ж до Югославії, то у передмюнхенські дні Стоядинович надіслав югославському послу у Празі інструкцію: «Наша позиція щодо Чехословацької Республіки: точно дотримуватися зобов'язань, даних в межах союзницького договору. Нічого понад них, нічого менше за них». Точні зобов'язання країн Малої Антанти обмежувалися наданням взаємної допомоги у разі неспровокованого нападу Угорщини однією з них. Така позиція Югославії означала насправді, що вона розглядає підтримку Чехословаччини у разі можливого чехословацько-німецького конфлікту як таку, що виходить за межі її зобов'язань. Замість допомоги М. Стоядинович давав Чехословаччині пораду налагодити відносини «доброго сусідства» із гітлерівською Німеччиною [22].

В основному політична лінія східноєвропейських країн визначалася ситуацією на міжнародній арені, у відносинах великих держав. Початок нових зрушень, крім англо-німецької морської угоди, поклала агресія фашистської

Італії проти Ефіопії (2 грудня 1935 р.). Агресія знову продемонструвала безсилля Ліги Націй: навіть економічні санкції проти Італії не вдалося організувати. Проте значно більше значення мала ремілітаризація Німеччиною Рейнської зони (7 березня 1936 р.). Вона стала не лише новим грубим порушенням Версальського мирного договору, а мала значні геополітичні наслідки. Відтепер Франція ставала відрізаною у стратегічному відношенні від своїх союзників у Східній Європі та втрачала можливість надання їм дієвої допомоги. Її можливості тиску на Німеччину зводилися до мінімуму.

Незважаючи на подібні спроби встановлення системи «взаємної допомоги» Велика Британія та Франція як гаранті стабільності в Європі дедалі більше потурали експансіоністській політиці Німеччини, керівництво якої прикривалося гаслом права націй на самовизначення, тому нависла над Чехословаччиною загроза з боку Німеччини була неминучою. Атмосфера загальної підозрілості у відносинах між державами Малої Антанти свідомо підтримувалась зусиллями дипломатії фашистських держав. Угорщина, яка координувала свої дії з гітлерівською Німеччиною, виявляла готовність піти на угоду щодо національних меншин з Югославією та Румунією з метою розколу Малої Антанти, але зайняла непримиренну позицію щодо Чехословаччини [31].

Політика «невтручання» вела до погіршення міжнародного становища ЧСР і поступового занепаду Малої Антанти, особливо після зміни міністрів закордонних справ Румунії в 1935 р. і Югославії в 1936 р.

Переломним для міжнародних відносин у Європі став 1936 р. Австрія оголосила про запровадження загальної військової повинності країни 2 квітня 1936 р. Протести країн Малої Антанти щодо порушення нею Сен-Жерменського договору залишилися без наслідків за відсутністю підтримки великих держав. У наслідок цього Мала Антанта стала на шлях розпаду У червні 1936 р. у Бухаресті відбулася зустріч країн Малої Антанти (чехословацький президент Е. Бенеш, румунський король Кароль і югославський принц-регент Павло). Сесія

відхилила пропозицію чехословацької дипломатії про зміцнення блоку. Югославія рішуче виступила проти укладання радянсько-румунського договору, про який тоді точилися переговори. Подальша боротьба за подальшу зовнішньополітичну орієнтацію Румунії, до якої активно включилася також польська дипломатія, закінчилася відставкою Титулеску (серпень 1936) [44].

Тим часом французький парламент 27 лютого проголосував за ратифікацію договору про взаємодопомогу, а рано-вранці 7 березня 1936 р. німецькі війська увійшли в демілітаризовану зону, порушивши тим самим Версальський і Локарнський договори. Статті 42 і 43 Версальського договору забороняли Німеччині зміцнювати лівий берег Рейну та 50-кілометрову смугу на схід на його правому березі, так само як і тримати в цій зоні збройні сили. Стаття 44 однозначно попереджала, що у разі будь-якого порушення цих положень Німеччина розглядатиметься як країна, що «вчинила ворожий акт» [9].

Бухарестська зустріч глав держав Малої Антанти, що відбулася 6–9 червня 1936 р., закінчилася безрезультатно. І хоча Бенеш під час офіційних контактів прагнув продемонструвати, що стан справ як усередині блоку, так і в Чехословаччині знаходиться на пристойному рівні, «бухарестська нарада стала тим переломним моментом, до розпаду Малої Антанти» [49].

У Братиславі 14 вересня 1936 р. на черговій сесії Постійної ради Малої Антанти обговорювався новий чехословацький проект, який передбачав спільну протидію будь-якій агресії. Чехословаччина задля посилення власних позицій та за для утримання Югославії прагнула участі Франції в союзі Малої Антанти. Однак на братиславській сесії проект Бенеша не був прийнятий. Щодо Німеччини було висловлено думку, що кращим може стати германо-малоантантівський пакт або пакти про ненапад між Німеччиною та окремими країнами Малої Антанти.

Зокрема, допускалася можливість укласти такий пакт лише з Чехословаччиною за згодою членів Малої Антанти та Франції. З одного боку, перспектива цих

планів повинна була сприяти консолідації членів Малої Антанти, особливо Югославії, а з іншого – цей розширений союз зміцнив би міжнародний авторитет Малої Антанти [49]. Джерело польської військової розвідки напередодні візиту, 23 жовтня 1936 р., повідомляло: «У тих французьких колах, де уважно стежать за подіями в Центральній Європі, враження таке, що поїздка короля, безсумнівно, входить у програму дипломатичного наступу, що має на меті знищити радянський вплив у Центральній Європі, розірвавши радянсько-чехословацький пакт». Вона підготовлена кількома подіями: побаченням Бека і фон Папена у Далмації, поїздкою фон Папена на Прикарпаття та район Марамароша (зустріч з Бераном), крахом французького впливу в Бельгії, проникненням Німеччини на Балкани в результаті поїздки Шахта і майбутньою угодою Риму з Берліном після переговорів Чіано [7].

Таким чином, держави Малої Антанти у системі франко-радянського союзу «взаємної допомоги» опинилися поза межами інтересів європейської дипломатії. Остання ігнорувала їх в угоду політики стримання агресора – ще одна спроба створення системи колективної безпеки у Європі зазнала краху.

3.3. Мюнхенська угода 1938 р.

Початок кризи у відносинах між членами Малої Антанти з подіями середини 1930-х рр., таких як підписання «пакту чотирьох» та Римських протоколів. Визнання першого, незважаючи на очевидні протиріччя з інтересами членів альянсу, на його думку, означало крах спроб стати «п'ятою великою державою в Європі» [64]. За Римськими протоколами була вироблена єдина позиція, проте при її обговоренні виявилися і розбіжності, насамперед, між Чехословаччиною і Югославією [].

І хоча Е. Бенеш намагався зміцнити альянс, його дії лише викликали опір з боку союзників та інших держав, що вело лише до більшої ізоляції Праги. Позиція Югославії та Румунії щодо можливого германо-чехословацького

конфлікту обґрунтовувалася тим, що зобов'язання щодо Малої Антанти на нього не поширюються. Бухарест також апелював до польсько-румунського договору, який зобов'язав його зберігати нейтралітет. Останньою подією, що призвела до розпаду Малої Антанти, стали переговори Румунії та Югославії з Угорщиною в обхід позиції Чехословаччини, які стали помітним етапом в історії підготовки Мюнхенської угоди [79]. До 1937 р. Мала Антанта опинилася на межі розпаду, через посилення міжнародної ізоляції Чехословаччини і посилення протиріч серед союзників.

Позиція урядів Югославії та Румунії формувалася під сильним впливом концепції «умиротворення», яка стала офіційною зовнішньополітичною лінією західних держав. Ця позиція була чітко сформульована на сесії Постійної ради Малої Антанти в Сінаї (Румунія) 4 – 5 травня 1938 р. Охарактеризувавши судетонімецьку проблему як питання внутрішньої політики Чехословаччини, представники Румунії та Югославії рекомендували чехословацькому уряду якнайшвидше вирішити її шляхом поступок фашистському руху. Тим самим Чехословаччині дали ясно зрозуміти, що це питання не входить до компетенції Малої Антанти і що їй не слід розраховувати на підтримку Югославії та Румунії у разі конфлікту з Німеччиною. Сесія закріпила, таким чином, вже давно проведене дипломатією Югославії та Румунії штучне розмежування між німецькими планами щодо Чехословаччини і можливими хортистськими домаганнями до неї, хоча їхній зв'язок був для них цілком очевидним. Уряди Югославії та Румунії пішли шляхом узгодження дій двох країн на шкоду інтересам свого третього союзника Чехословаччини. Німеччина була максимально задоволена подібними рішеннями [29].

У своїх мемуарах Бенеш писав, що він очікував можливі агресивні дії з боку Німеччини та не мав жодних ілюзій щодо політичних реалій приходу нацистів до влади. Тим не менше, на його думку, фундаментальним принципом зовнішньої політики лишався мир та ідея колективної безпеки у тому значенні, в

якому вона представлена в Статуті Ліги. Бенеш вбачав у міжнародній організації нову політичну силу, котра мала на меті узгодження інтересів та співпрацю на міжнародному рівні [56; с.113].

Навесні-влітку 1938 р. чехословацьке питання стає одним з головних в міжнародній політиці всіх великих європейських держав. Міжнародна значущість чехословацької проблеми стала причиною того, що і в британсько-радянських відносинах 1938 р. їй приділялася значна увага. Велика Британія в цей час шукала можливості не допустити розгортання конфлікту, адже Чехословаччина була важливою ланкою «малої Антанти», а її безпека гарантувалася Францією. Лондон в цей час жодних ініціатив щодо колективних дій з метою попередження агресії не підтримував, назвавши їх несвочасними, посиляючись на небажання спровокувати Німеччину. Прихованим мотивом такої політики, на нашу думку, було те, що британці боялися, що будь-який військовий конфлікт в Європі за участі СРСР призведе до початку реалізації більшовиками плану «світової революції» [15]. 22 березня 1938 р. британський уряд передав французькому меморандум, в якому містилися оцінки міжнародного становища. В ньому говорилося, що є лише слабка надія на те, що можлива агресія Німеччини проти Чехословаччини може бути попереджена спільними діями. 24 березня прем'єр-міністр Великої Британії Н. Чемберлен, виступаючи на засіданні парламенту, заявив, що Сполучене Королівство не має жодних зобов'язань перед Чехословаччиною і не буде її захищати [31].

Водночас позиція самої Франції у цьому питанні залишалася незрозумілою. У бесіді з американським послом В. Буллітом міністр закордонних справ Франції Ж. Бонне підкреслив, що без Великої Британії Франція не має наміру надавати допомогу Чехословаччині. Прем'єр-міністр Франції Е. Даладье, у свою чергу, на зустрічі з американським дипломатом зазначив, що «Франція не в змозі надати військову допомогу Чехословаччині» [Цит за 49.].

Британсько-французькі перемовини щодо вироблення спільної лінії з чехословацького питання відбулися в Лондоні у квітні 1938 р. Було прийнято рішення разом натиснути на Прагу щодо виконання вимог Німеччини відносно Судетської області [70].

У травні 1938 р. у німецькому генеральному штабі був вироблений і затверджений А. Гітлером таємний план «Грюн», який мав на меті розчленувати Чехословаччину, а якщо буде необхідно, застосувати військову силу і зайняти захоплену територію [49]. Німецький уряд постійно розширював масштаби своїх вимог до Чехословаччини, намагаючись не допустити будь-якої угоди між чехословацьким урядом і партією судетських німців [73].

В самій Чехословаччині населення, нездоволене поступками уряду, вимагало рішучих дій проти нацистів. У ніч на 21 травня уряд Чехословаччини оголосив часткову мобілізацію. Вибухнула «травнева криза». Чеське населення демонструвало готовність виступити на захист територіальної цілісності країни, але громадяни прикордоння німецького, угорського, польського походження прагнули до відриву від Чехословаччини. Досить складною залишалася обстановка у Словаччині, ідея формування єдиного «чехословацького народу» не розвинулася [58].

У травні Сполучене Королівство та Франція висловили Гітлеру протест щодо вирішення долі Судет військовими методами [49]. Він став причиною того, що піднятий гейнлейнівцями 22 травня, під час муніципальних виборів у Судетах, заколот не був підтриманий Німеччиною.

У червні 1938 р. СНП висунула новий пакет вимог, виконання яких фактично означало ліквідацію суверенітету ЧСР. 3 серпня в Прагу прибула місія на чолі з лордом Р. Ренсіменом. Головне завдання місії полягало в посередництві під час переговорів між гейнлейнівцями та урядом Чехословаччини [39]. Бенешу наполегливо пропонували задовольнити вимоги судетських німців і розірвати договір 1935 р. про взаємодопомогу з Радянським Союзом. Замість надання

Чехословаччині реальної допомоги Велика Британія і Франція зробили все для того, щоб «по суті зупинити не агресора, а жертву агресії» [49]. Поступки чехословацького уряду спричинили хвилю протестів у Празі, було створено новий урядовий кабінет, який оголосив загальну мобілізацію.

Щодо Югославії та Румунії, то на початку вересневої кризи вони зайняли вичікувальну позицію. Розглядаючи варіанти можливих дій Югославії у зв'язку з нападом Німеччини на Чехословаччину, англійський посол у Белграді на підставі бесіди з принцом-регентом Павлом 7 вересня 1938 р. прийшов до висновку, що навіть у третьому випадку, що включає прямі зобов'язання Югославії, вона, ймовірно, ухилиться від надання допомоги Чехословаччині. Позиція Югославії ставилася їм у пряму залежність від можливих дій західних держав [70]. Позиція Румунії була аналогічною. 14 вересня румунський міністр закордонних справ М. Комнен розповів польському представнику в Женеві Т. Комарницькому, що король Кароль «дивиться на пакт Малої Антанти «ортодоксально», тобто вважає, що він діє лише у разі нападу самої Угорщини». І в цій, і в інших бесідах Комнен категорично заперечував повідомлення преси, ніби Румунія готова вийти за рамки своїх зобов'язань щодо пакту Малої Антанти, і підкреслював, що в цьому питанні позиція Румунії ідентична точці зору югославського уряду [24].

15 вересня розпочалися переговори, щодо обговорення чехословацької проблеми, які проходили у три етапи. В резиденції Гітлера в Берхтесгадені відбулася його зустріч із Чемберленом. Останній погодився на відокремлення від Чехословаччини територій населених переважно німцями, за умови проведення цієї акції мирним шляхом [с. 273]. Президент ЧСР Бенеш, уже погодившись на відділення Судетської області, запитав уряди Франції, Англії та СРСР про їхні позиції. Спільний ультиматум про відторгнення Судетської області Париж та Лондон розглядали як «внесок у справу збереження миру». Що ж до радянського уряду, то він повинен був надати Чехословаччині негайну й

дійову допомогу, якщо Франція теж виконає свої зобов'язання (згідно з договорами про взаємну допомогу 1935 р.). Також відзначимо, що в пізніших довідках зазначено, що СРСР обіцяла допомогу ЧСР, навіть без згоди Франції [71].

У той же час гітлерівська дипломатія посилювала тиск на Чехословаччину, за рахунок Угорщини та Польщі. Пред'явлені 21 вересня 1938 р. хортистським урядом вимоги зобов'язували Румунію та Югославію зайняти певну позицію. До того ж і чехословацький уряд звернувся до них із запитом, що мають намір зробити ці уряди у разі непрямої угорської військової допомоги Німеччині. Правлячі кола Югославії та Румунії давно вже розуміли, що «чехословацька криза» є не просто міжнародним конфліктом, викликаним агресивними діями Німеччини, а великим перегрупуванням сил на міжнародній арені, тому Стоядинович 21 вересня у розмові з чехословацьким посланцем Я. Липою обіцяв дати відповідь лише після наради з югославським генеральним штабом та обміну думками з Комненом. У Бухаресті чехословацький посланник Крупка також не міг отримати точної відповіді [7]. Югославський посол у Лондоні, інтрепретував думку французького посольства так, що після вирішення територіальних проблем пов'язаних із Чехословаччиною, перестануть діяти не лише франко-чехословацькі чи радянсько-чехословацькі угоди, а й будь-які зобов'язання Малої Антанти.

22 вересня Чемберлен прилетів Годесберг, де на зустрічі з Гітлером, де повідомив, що домогся згоди на анексію Судетської області. Але цього вже було недостатньо, постали нові вимоги «негайно вирішити» чехословацьке питання.

Подібно до югославських, румунські правлячі кола прагнули до перегляду своїх зобов'язань по Малій Антанті. На думку румунського двору після добровільної поступки Чехословаччини Судетською областю становище принципово змінилося, і внаслідок цього Румунія та Югославія можуть вважати себе не зобов'язаними виконувати умови угоди Малої Антанти [24].

Тому підтримки з боку своїх союзників Малою Антантою Чехословаччина не зустріла. Її запити залишалися без відповіді. 24 вересня чехословацький посланник Я. Липа телеграфував із Белграда: «Стоядинович, незважаючи на три нагадування, відтягує відповідь про позицію Югославії щодо Угорщини», а міністр Комнен у Женеві рішуче заперечував усі повідомлення про готовність Румунії надати допомогу Чехословаччині і особливо про надання права проходку російським військам[24].

На зустрічі 25 вересня у Суботиці Стоядинович знову повторив свою тезу, що «Мала Антанта припинила існування». Його міркування не зустріли заперечень румунського міністра закордонних справ. Погодився Комнен і з думкою Стоядиновича, що обидві країни мають за будь-яку ціну залишитися нейтральними [19].

Напередодні мюнхенської конференції, Чехословаччина не отримала від своїх союзників Малої Антанти практично ніякої підтримки. Вони дбали лише про егоїстичні інтереси і прагнули не допустити надмірного посилення Угорщини. Їхня політика зводилася до того, щоб шляхом часткових поступок перешкодити захопленню Угорщиною всієї Словаччини та Закарпаття. Подібні дії що загрожували зміною співвідношення сил у Дунайському басейні та створювали небезпеку їх державним інтересам.

29 – 30 вересня відбулася Мюнхенська конференція Гітлера, Муссоліні, Чемберлена й Даладье з їхніми міністрами. Чехословацька делегація прибула до «коричневого будинку», де проходила конференція, але в зал засідань не допущена. Представник Чехословаччини чекав на рішення у передпокої, за закритими дверима [70].

Мюнхенська угода про поділ Чехословаччини складалася з головної частини, додатка й трьох декларацій про «міжнародні комісії», які мали остаточно визначити кордони ЧСР: Судетська область відділялася від Чехословаччини й передавалася Німеччині з 1 по 10 жовтня; Чехословаччина

повинна задовольнити територіальні претензії Польщі та Угорщини (Тешинська Сілезія опинилися під владою Польщі 2 жовтня, а Угорщина захопила територію з населенням близько 1 млн осіб. У Словаччині фашистський ставленик Тісо сформував самостійний уряд, а в березні 1939 р. проголосив самостійність цієї частини Чехословаччини); все майно, в тому числі зброя, укріплення, особисті речі, худоба, меблі громадян, має залишатися на місці. На думку міністра закордонних справ Чехословаччини К. Крофта це була «катастрофа...». а Я. Масарик при зустрічі з послом СРСР сказав: «Вони продали мене в рабство німцям...», тоді ж як на думку англійського міністра «це був мир!» [Цит за 24].

Чехословацький уряд не проводив попередню консультацію з урядами Югославії та Румунії, тим більше що вони підтвердили свої союзницькі зобов'язання. Проте ця обставина дала можливість звинуватити Чехословаччину в порушенні статті 6 Пакту Малої Антанти від 16 лютого 1933 р., яка передбачала консультацію трьох країн з найважливіших питань. 30 вересня румунський король Кароль дійшов висновку, що Малу Антанту слід вважати похованою назавжди. Денонсація Пакту Малої Антанти відбулася де факто, із прийняттям чехословацьким урядом мюнхенської угоди без згоди Бухареста і Белграда. З висновком короля погодився і румунський міністр закордонних справ М. Комнен [24].

Події навколо Мюнхенського договору стали предметом обговорення не лише в сфері професійних політиків, а й викликали значний резонанс британської суспільної думки, спричинивши полеміку в пресі. Надзвичайний і повноважний посол СРСР у Великій Британії І.М. Майський в телеграмі на адресу Наркомату закордонних справ від 2 жовтня 1938 р. повідомляв, що «громадська думка, яка зустріла «договір чотирьох» в дусі повного захвату починає змінюватися». За його словами і консервативна, і лейбористська преса,

з самого початку, зайняли критичну позицію щодо політики свого уряду під час переговорів у Мюнхені [4].

Відбувається посилення Німеччини за рахунок отримання повного контролю над окупованою Чехословаччиною, зросла напруженість в регіоні Південно-Східної Європи, політика умиротворення зазнала краху. 8 березня 1939 р. у виступі перед представниками партійних, військових та економічних кіл А. Гітлер заявив, що отримання доступу до баз сировини є основою благополуччя німецького народу. В списку майбутніх територій, які «є життєво необхідним простором для Німеччини» також значилися Польща, Румунія, Угорщина та Югославія, контроль над якими дозволив би отримати перемогу над західними країнами – Великою Британією, Францією та США [49].

Таким чином стає зрозумілим, що західні країни, хоча і були пов'язані з Чехословаччиною системою домовленостей, воювати через територіальні претензії Німеччини в Європі не збиралися, а мюнхенська угода докорінно змінила стратегічне становище в Європі.

ВИСНОВКИ

Поява низки малих держав у Центрально- Східній Європі внесла корективи в міжнародні відносини, більшість з новоутворених держав у міжвоєнні роки однозначно орієнтувалися на Антанту, що сприяла їх виникненню, й насамперед на Францію, яка намагалась створити дієву протипау Німеччині.

Військово-політичний союз Чехословаччини, Королівства Сербів, Хорватів та Словенців та Румунії Мала Антанта сформувався в 1920-1921 рр. Його становлення, як зовнішньополітичного союзу трьох держав – Румунії, Чехословаччини та Югославії проходило в складних та дуже суперечливих історичних умовах, що справляло значний вплив на її діяльність протягом всього періоду існування. Країни-союзниці в конструюванні своїх міждержавних зв'язків орієнтувалися на повоєнні мирні угоди та Статут Ліги Націй. Сформований, як система двосторонніх угод проти угорського та частково болгарського ревізіонізму, союз Мала Антанта, не враховував проблеми можливих прикордонних конфліктів учасників з іншими європейськими державами. Діяльність Малої Антанти була важливою частиною Версальської системи, у 1920-х рр. вона справляла враження провідної політичної сили в Центрально-Східній Європі.

Союзне утворення мало впершу чергу антиугорську спрямованість, однак у системі кординат великих держав Мала Антанта виконувала роль «санітарного кордону» щодо СРСР, мала антинімецьку спрямованість, слугувала буфером, який би одночасно дозволяв стримувати як можливі чергові реваншистські зазіхання Німеччини, так загарбницькі наміри Радянського Союзу.

Етапи діяльності Малої Антанти в Європі позначені найбільшою активністю до 1922 р. та періодами вимушеного лавірування між провідними державами. Внаслідок ослаблення позиції Франції після Локарно, відбувається посилення позицій Італії та Німеччини у регіоні.

Надзвичайно складним для міжнародних відносин був кн. 30-х рр. XX ст. З приходом Гітлера до влади Центрально-Східна Європа стала об'єктом найактивніших дій німецької дипломатії. На цьому тлі країни Малої Антанти прагнули консолідувати свою діяльність. У лютому 1933 р., оформили союзний договір – організаційний пакт, а за для узгодження зовнішньополітичних дій учасників створили Постійну рада Малої Антанти з координатії зовнішньої політики.

Попри все історія Малої Антанти протягом всього її існування позначалася взаємною ворожістю і підозріливістю трьох союзних сторін, у зв'язку з цим не дивними постають спроби Румунії та Югославії зблизитися із учасниками осі «Рим-Берлін», в обхід Чехословаччини.

Малоефективність цього блоку підтверджувала нездатність Малої Антанти захистити європейський порядок, встановлений в результаті Першої світової війни, від ревізіоністських поглядів переможених країн. А відсутність міцних економічних зв'язків вкотре показувала його вразливість. Однак, його учасники продемонстрували здатність малих держав Центрально-Східної Європи практикувати автономну зовнішню політику.

Орієнтація на західні держави, прагнення триматися у фарватері їх політики – таким був головний принцип зовнішньої політики Чехословаччини. Підтримка Чехословаччиною британської та французької зовнішньої політики в Європі вплинула на провал радянських ініціатив зі створення системи колективної безпеки в Європі у 1930-х роках. Головна мета зовнішньополітичної діяльності Румунії полягала в пошуках ідеального союзника для реалізації ідеї захисту прав румунів поза її межами. Югославська зовнішня політика, будувалася на забезпеченні її Балканських інтересів.

За Версальською системою мирних договорів відбувся такий переділ кордонів у Центрально-Східній Європі, за яким у багатьох країнах виникли райони з компактним проживанням національних меншин. З 1938 р. Німеччина

відчула себе достатньо сильною для того, щоб переділити національні кордони. Ті держави, які намагалися зберегти статут-кво на континенті вже не могли або не хотіли активно протидіяти політиці агресивних країн. Політика умиротворення виявилася хибною і принесла кардинальні зміни балансу сил на континенті, а Мюнхенська угода стала останньою краплею у розвитку кризи.

Таким чином, безпекова політика держав-учасниць Малої Антанти у період 1921 – 1938 рр. була спрямована на попередження та усунування загрози їх територіальної цілісності. У своїй державній політиці вони прагнули до зміцнення свого становища на міжнародній арені міжвоєнного періоду.

Схожість

Джерела з Інтернету

3

1 https://ivinas.gov.ua/publikatsiji-l/download/881_726a8a845f2c3e5bab5ac9a779c1a4dd.html

4.62%

2 <http://liber.onu.edu.ua/pdf/soc-polit2019.pdf>

2 джерела 3.13%

Цитати

Цитати

47

- 1 2.3. Діяльність Королівства Сербів, Хорватів та Словенців (Югославії) на зовнішньополітичній арені в умовах внутрішньої боротьби.
- 2 «Здається неймовірним, що така мужня раса, як серби, справді так нервує щодо Габсбургів і реакційної Угорщини. Їм важко думати про те, що угорські магнати користуються своїм впливом серед правлячих кіл на Заході.»
- 3 «... і чехи, і угорці мають перебільшений страх один перед одним. Пересічний угорець вважає кожного чеха більшовиком, а чеський уряд – керованим єдиним бажанням порушити існуючий режим в Угорщині та створити новий уряд Бели Куна в Будапешті. Пересічний чех дивиться на кожного угорця як на ірредентистського реакціонера, який не заспокоїться, поки Чехословаччина знову не опиниться під пануванням суверена Габсбургів»
- 4 «у Міністерстві закордонних справ у Белграді улюбленою фразою є: «ми обдурені мадярами!»»
- 5 «вірний васал Франції»
- 6 «Т. Іонеску, мандрує нині державами Антанти, визнаючи у своїх інтерв'ю важливість Малої Антанти, дає характеристику завдань її, анітрохи не схожу на заяви Бенеша»
- 7 «Цілі та методи політики Польщі та Чехословаччини у Східній Європі зовсім різні»
- 8 «поширенні Малої Антанти на держави, що утворилися після світової війни від Балтійського моря до Середземного...»
- 9 «Інтриги в Будапешті та Швейцарії не припиняються»
- 10 «Прем'єр-міністр граф Пал Телекі і я зустрінемося в понеділок у Бруку з Едвардом Бенешем для продовження переговорів, пов'язаних мирним договором»
- 11 «відносини між державами, що вгрунтуються на Тріанонському мирному договорі»
- 12 «Це смішно з боку чехів і югославів з їхніми величезними арміями вдавати, що їм зараз 18 загрожує якась небезпека з боку Угорщини, і їхні спроби прискорити кризу, після того, як вони оголосили, що задоволені вирішення питання спадкоємства Габсбургів... є нечесним»
- 13 «не перешкоджати їй отримувати боєприпаси чи інші військові матеріали в Чехословаччині»
- 14 «успішне завершення справи створення Малої Антанти»
- 15 «Австрія навіть незабаром буде запрошена вступити до Малої Антанти»
- 16 «Не може бути кращої чи більш виправданої відповіді на французькі та італійські інтриги в Південно-Східній Європі»
- 17 «можливо є найважливішим фактором стабільності в сучасній Центральній Європі. Підтримуючи його економічну політику та звільняючи його від залежності від французької допомоги, я впевнений, ми здійснимо перший крок до поліпшення економічних відносин між різними країнами Центральної Європи. Зміцнивши наші фінансові позиції в цій країні, ми отримаємо найкращу гарантію від німецьких спроб знову створити Середню Європу»

- 18 «Це наш найкращий шанс чинити опір у майбутньому тиску Німеччини та Росії, яке, в іншому випадку, може продовжуватися до 24 безкінечності. Румунія, безумовно, – гнила; Греція перебуває у хисткому становищі; а Болгарії потрібен час, щоб стати на ноги. Югослави, звісно, – найздоровіший елемент...»
- 19 «у разі укладання у майбутньому союзу між Німеччиною та Росією, Мала Антанта принесе велику користь Франції»
- 20 «неминучості союзу майбутньої Росії з Німеччиною, союзу, насамперед спрямованого до руйнації версальського миру»
- 21 «страх соціальної революції, економічної розрухи та анархії»
- 22 «Ідея самовизначення застосовувалася... задля створення «буферних держав», залежних від «західної» європейської підтримки. Ці держави мали в майбутньому запобігти німецькій експансії на схід (Польща) та південь (Чехословаччина та Югославія), або ж просуванню Росії на захід (Польща, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва). Румунія грала у французькій зовнішньополітичній системі координат роль зі стримування Радянської Росії. Французькі лідери надавали широку військову і дипломатичну підтримку Румунії, як найважливішому військовому форпосту в Дунайському басейні, вже починаючи з грудня 1918 р [43]. «Буферні держави» мали бути достатньо сильними, аби виконати це завдання. Стосовно Чехословаччини та Югославії це завдання потребувало радше федеративного, поліетнічного устрою, ніж етнічно спаяних геополітичних утворень»
- 23 «велика Румунія разом із Сербією та ЧСР складе протизагу германізму, замінивши Росію, яка перестала існувати»
- 24 «формально ми створювали Малу Антанту проти угорського ірредентизма і націоналізму, насправді проти повоєнної розрухи, авантюризму, безладу, невпевненості»
- 25 «поворот у відносинах Франція зі Східною Європою. Для забезпечення французької безпеки на Рейні Бріан повинен був відсунути безпеку східних союзників на другий план»
- 26 «незважаючи на сараївське злодіяння, яке призвело до світової війни, Сербія на конференції в Парижі отримала привілейоване становище і перетворилася на Югославію»
- 27 «Небезпека важкого політичного кріпосництва в Югославії привертає загальну увагу до положення на Балканах»
- 28 «мінімальні вигоди, які може отримати Югославія від того чи іншого договору з Німеччиною, ніколи не зможуть зрівнятися в її очах із тією роллю, яку відіграє Франція у її житті»
- 29 «Греція, Румунія Туреччина і Югославія»
- 30 «Німеччина не була послаблена до тієї міри, яку часто припускали у 20-ті роки.»
- 31 «Існування новітніх незалежних, але дуже вразливих держав Центрально- Східної Європи, узаконених західними союзниками-переможцями, схилило політичний та дипломатичний баланс на користь Німеччини. Це перш за все створювало буфер проти повені більшовицької революції, потім спонукало радянську Росію до співробітництва з Німеччиною у 20-ті роки, а згодом і розпаду цього регіону 1939-1940 рр. і максимально розладнало зусилля радянсько-західної співпраці, спрямованої проти нацистської Німеччини наприкінці 30-х років, оскільки Захід тоді утримувався у своїх зобов'язаннях щодо тих держав, аби розрахуватись з Радянським Союзом за таке співробітництво, жертвуючи справжньою незалежністю Центрально-Східної Європи»
- 32 «бажаючи зміцнити мир у Європі та гарантувати національну безпеку, територіальну цілісність та незалежність держав»
- 33 «обидва уряди визнають, що зобов'язання взаємної допомоги діятимуть між ними лише тоді, коли допомогу стороні – жертві нападу буде надано з боку Франції»
- 34 «перекреслювало можливість будь-якої угоди Варшави з Прагою, бо в польському таборі не вбачали жодних спільних цілей, а взаємна ворожість Бека та Бенеша виключала будь-які особисті контакти»

- 35 «У разі конфлікту лише між Німеччиною та Чехословаччиною союзні договори Румунії з Польщею та країнами Балканської Антанти зобов'язують її залишитися нейтральною. Якщо Франція втрутиться в конфлікт, Румунія – в обхід своїх зобов'язань – теж була б схильна до втручання в нього, але поставила б питання про своє втручання в залежність від попередньої угоди з Польщею»
- 36 «Наша позиція щодо Чехословацької Республіки: точно дотримуватися зобов'язань, даних в межах союзницького договору. Нічого понад них, нічого менше за них»
- 37 «вчинила ворожий акт»
- 38 «бухарестська нарада стала тим переломним моментом, до розпаду Малої Антанти»
- 39 «У тих французьких колах, де уважно стежать за подіями в Центральній Європі, враження таке, що поїздка короля, безсумнівно, входить у програму дипломатичного наступу, що має на меті знищити радянський вплив у Центральній Європі, розірвавши радянсько- чехословацький пакт»
- 40 «п'ятою великою державою в Європі»
- 41 «світової революції»
- 42 «Франція не в змозі надати військову допомогу Чехословаччині»
- 43 «по суті зупинити не агресора, а жертву агресії»
- 44 «Стоядинович, незважаючи на три нагадування, відтягує відповідь про позицію Югославії щодо Угорщини»
- 45 «Мала Антанта припинила існування»
- 46 «Вони продали мене в рабство німцям...»
- 47 «громадська думка, яка зустріла «договір чотирьох» в дусі повного захвату починає змінюватися»

Вилучення

Вилучення

246

http://www.virtual.ks.ua/students/8612-munich-conference-western-powers-and-its-consequences.html		1.03%
http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/24662/1/8.02030201%20Vasylynych%20Oksana%20Vasylyvna_1.pdf	10 джерел	0.99%
https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/25	4 джерела	0.12%
https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/22.07.2019/pdf/VIM_24_2018.pdf	4 джерела	0.12%
http://www.100balov.com/data/ukr/Mijekonomichni_vidnosijnij_snu160001.doc	28 джерел	0.64%
https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5010/1/%d0%9d%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b8%d0%b9%20...		0.63%
https://docsportal.net/5011941	2 джерела	0.62%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5751/Main%20article.pdf?isAllowed=y&sequence=1	3 джерела	0.6%
https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3291/%d0%9f%d0%b0%d0%bb%d1%96%d0%b9%d1%87%d1%83...		0.25%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3322/hist_2021_011.pdf?isAllowed=y&sequence=1		0.22%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3453/%d0%9c%d0%be%d1%80%d0%b3%d1%83%d0%bd%20%d0%9d%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b8%d0%b9%20...	5 джерел	0.21%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3814/hist_2021_033.pdf?sequence=1	5 джерел	0.18%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3778/Dovhenko%20Vitalii_%20MA%20Thesis.pdf?isAllowed=y&sequence=1	18 джерел	0.15%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3816/hist_2021_035.pdf?isAllowed=y&sequence=1	2 джерела	0.14%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3300/%d0%92%d0%b0%d0%b9%d0%bf%d0%b0%d0%bd%20%d0%9d%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b8%d0%b9%20...	13 джерел	0.13%
http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/today/today.pl?where=bydate&Month=03&Day=07&a=N	6 джерел	0.12%
https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3289/%d0%a3%d1%80%d1%81%d1%83%d0%bb%d1%8f%d0%b0%d0%bd%20%d0%9d%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b8%d0%b9%20...	3 джерела	0.11%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3529/%D0%93%D0%BE%D1%80%D1%84%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D0...		0.09%
https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3283/Boyko.pdf?isAllowed=y&sequence=1	4 джерела	0.09%
https://pdfslide.tips/documents/-2014-2-10-aa.html	15 джерел	0.08%

https://uk.wikipedia.org/wiki?curid=3296176	0.08%
https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3687/hist_2021_016.pdf?isAllowed=y&sequence=1	0.08%
https://docplayer.net/41009485-Kursovi-roboti-metodichni-rekomendaciyi.html	19 джерел 0.07%
https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2753/%d0%9c%d0%95%d0%a2%d0%9e%d0%94_%d0%a0%	7 джерел 0.06%
https://docplayer.net/72832272-Programa-s-diplom-ffu-pidvishchennya-kvalifikaciyi-treneriv-dityacho-yunackogo-ta-mas	18 джерел 0.06%
https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotliar_Yurii/Povstanskyi_rukh_etchnichnykh_menshyn_Pivdnia_Ukrainy_1917_1931.pdf	0.05%
http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/4-2016.pdf	0.05%
https://ukrreferat.com/chapters/rizne/militsiya-yak-skladova-chastina-organiv-vnutrishnih-sprav.html	0.05%
https://ukrreferat.com/chapters/rizne/osobistisno-profesiynne-stanovlennya-muzikanta.html	36 джерел 0.05%
https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/03/%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%9B%D0%86%D0%9A-20	16 джерел 0.05%
https://shron1.chtyvo.org.ua/Komar_Volodymyr/Kontsentsiia_prometeizmu_v_politytsi_Polschi_1921-1939_rr.pdf	0.05%
http://uchika.in.ua/navchaleno-metodichnij-posibnik-dlya-studentiv-naukovo-navchal.html?page=3	3 джерела 0.05%
https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudko_Serhii/Istoriia_Tsentralno-Skhidnoi_Yevropy_kin_XVIII_-_poch_XXI_st.pdf	2 джерела 0.05%
http://referatu.net.ua/referats/%207569/178793	0.05%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4943/Zaharchuk.pdf?isAllowed=y&sequence=1	3 джерела 0.05%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3299/%d0%91%d0%be%d0%b6%d0%be%d0%ba%20%d0%92.%20%d0%...	0.05%
https://dntb.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/%D0%86-%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BB-2022.pdf	0.05%
http://chatroulette603.weebly.com/blog/category/all/2	6 джерел 0.05%

Вилучення по Бібліотеці акаунту

465

Сімаченко	ID файлу: 1005704637	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	82 Джерело	0.96%
hist_2020_016.pdf	ID файлу: EF-100000155372	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Univ	8 Джерело	0.91%
Костюк Антиплагіат	ID файлу: 1005741939	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Uni	21 Джерело	0.35%

МОСКАЛ_Юрій МАГІСТЕРСЬКА_	ID файлу: 1000798280	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi	58 Джерело	0.26%
hist_2019_008.pdf	ID файлу: EF-100000008939	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Univ	55 Джерело	0.25%
hist_2020_007.pdf	ID файлу: EF-100000155363	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Univ	21 Джерело	0.24%
hist_2015_073.pdf	ID файлу: EF-19292	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	8 Джерело	0.24%
hist_2019_138	ID файлу: 1000092578	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	92 Джерело	0.24%
hist_2010_154.pdf	ID файлу: EF-9335	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University		0.24%
hist_2020_014.pdf	ID файлу: EF-100000155370	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University		0.22%
hist_2019_045	ID файлу: 1000109346	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	3 Джерело	0.22%
Татаренков	ID файлу: 1005725527	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	2 Джерело	0.21%
hist_2017_022.pdf	ID файлу: EF-100000005877	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Univ	3 Джерело	0.19%
hist_2019_080	ID файлу: 1000109347	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University		0.18%
Студентська робота	ID файлу: 10929917	Навчальний заклад: National University of Life and Environmental Scien...		0.17%
hist_2017_073.pdf	ID файлу: EF-100000005928	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University		0.17%
educ_2019_001	ID файлу: 1000066374	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	2 Джерело	0.15%
613 Biluch_bank_s	ID файлу: 1000641335	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Universit	4 Джерело	0.11%
Методичні засади підготовки майбутнього фахівця музичного мистецтва	ID файлу: 1015585673		28 Джерело	0.1%
laws_2018_141.pdf	ID файлу: EF-100000004898	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University		0.1%
Дипломна- громадянська війна і революція Мексика	ID файлу: 1015597473	Навчальний заклад: Yuriy Fedkov...		0.09%
laws_2014_111.pdf	ID файлу: EF-18311	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	49 Джерело	0.06%
Сандуляк Д. Курсова	ID файлу: 1014853185	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University		0.06%
Студентська робота	ID файлу: 1014071781	Навчальний заклад: Interregional Academy of Personnel Man	3 Джерело	0.05%
Студентська робота	ID файлу: 1000715193	Навчальний заклад: National University Ostroh Academy	2 Джерело	0.05%

laws_2010_203.pdf	ID файлу: EF-9799	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	7 Джерело	0.05%
Студентська робота	ID файлу: 1007991133	Навчальний заклад: State University Kyiv National Economic	4 Джерело	0.05%
educ_2012_129.pdf	ID файлу: EF-13201	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	2 Джерело	0.05%
ibch_2021_051.pdf	ID файлу: EF-100000153383	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Univ	3 Джерело	0.05%